

สัญศาสตร์: การถอดรหัสบทสวดมนต์พาหุงจากจิตรกรรมฝาผนัง
พระที่นั่งพุทไธสวรรย์
Semiotics: Decoding Bahum Prayer from Mural Painting
in Buddhasawan Chapel

นันท์ภัสกร ลำภากร, อนุชา แป้งเกษร

Nanpaskorn Lumpakorn, Anucha PengKaesorn

คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University

Corresponding Author, Email: lumpakorn_n@suic.su.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้ กล่าวถึงการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์เพื่อนำมาวิเคราะห์สัญลักษณ์ เพื่อเปรียบเทียบเหตุการณ์ในบทสวดมนต์พาหุงกับเหตุการณ์ในบริบทเชิงวัฒนธรรม บทความนี้เป็นการทบทวนวรรณกรรม และนำมาวิเคราะห์เนื้อหา นำเสนอด้วยการพรรณนา

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ตั้งอยู่ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จังหวัดกรุงเทพมหานคร โดยที่เนื้อหาของภาพเขียนที่อยู่ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์บริเวณผนังระหว่างหน้าต่างนั้นมีเรื่องราวเกี่ยวกับ พระพุทธประวัติ โดยมีความพิเศษที่นอกเหนือจากภาพจิตรกรรมที่มีความงดงาม และเก่าแก่ที่สุดที่ถ่ายทอดโดยช่างในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังมีความพิเศษที่เหตุการณ์ที่ถูกเลือกมาวาดนั้นมีบางส่วนตรงกับเรื่องราวสำคัญทั้งแปดที่ถูกกล่าวถึงในบทสวดมนต์ชัยมงคลคาถา (พาหุง) ที่ชาวไทยให้ความสนใจนำมาสวดเพื่อสรรเสริญชัยชนะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ภาพจิตรกรรมฝาผนังถูกนำมาถอดรหัสเปรียบเทียบระหว่างเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาลและเรื่องราวในบริบทปัจจุบัน ด้วยหลักการสัญศาสตร์ของบุคคลหลักสองท่าน คือ ชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพิร์ส นักปรัชญาชาวอเมริกา และ แฟร็ดริช นีฮาร์ด เดอ โซซูร์ นักภาษาศาสตร์ชาวสวิสเซอร์แลนด์ จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าความสัมพันธ์ของสิ่ง

แทนความนี้มีสภาพเป็นพลวัต ที่มีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลงไปได้ตามปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ เช่น วัฒนธรรม หรือ สังคม อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากการการถอดรหัสดังกล่าวแล้ว การนำเนื้อหาสาระของแก่นธรรมมาถ่ายทอดในในสภาวะแวดล้อมปัจจุบันนั้นยังคงเป็นเรื่องที่ควรให้ความสำคัญ เพื่อพุทธศาสนิกชนที่สนใจจะได้นำหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวันไม่ว่าบริบททางสังคมจะเปลี่ยนไปเช่นไร

คำสำคัญ: บทสวดมนต์, พาหุง, จิตรกรรมฝาผนัง, พระที่นั่งพุทไธสวรรย์, สัญลักษณ์

Abstract

This academic article is about the study of mural paintings within Buddhaisawan Chapel. This is to analyze and compare the situation in the mural painting and the prayer called “Bahum” and the cultural context through semiotics. This article is a literature review and analysis, which is presented by a descriptive report.

The Buddhaisawan Chapel is located in the Thailand National Museum. The main content of the mural paintings, which are shown on the walls between windows; is about The life of Buddha. Apart from the exquisite mural painting, the special part of this place is the detail of the Buddha’s story. It is perfectly related to the Bahum prayer, which is famous among Thai Buddhists to praise The Buddha’s victories.

The mural paintings are decoded to compare the events in the Buddha era and the current scenes. Two main semiotics principles that are mentioned in this article are from an American Philosopher (Charles Sanders Peirce) and a Swiss Linguist (Ferdinand de Saussure). The relationship of representation is dynamic, which is unstable, and changeable according to other aspects such as culture and society. Nevertheless, the concept of Dhamma is the most important thing. It should not be neglected to apply the Buddha’s Dhamma to reproduction as new media in the changing world.

Keywords: Prayer, Bahum, Mural Painting, Buddaisawan Chapel, Semiotics

บทนำ

พระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชนชาวไทยมีความสัมพันธ์กันสืบเนื่องมายาวนาน ดังที่สังเกตได้ว่ามีวัดวาอารามอยู่ในพื้นที่ชุมชนโดยทั่วไป ศาสนสถาน หรือ วัด จึงถือเป็นสถานที่สำคัญที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจชาวไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีต การสวดมนต์ก็เป็นกิจกรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยม หรือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของชาวพุทธ เพื่อฝึกสมาธิ ฝึกจิตให้สงบตั้งมั่น บำเพ็ญบุญ อธิฐาน แผ่เมตตา แม้กระทั่งในปัจจุบัน การสวดมนต์ยังเป็นอีกทางหนึ่งในการปลดปล่อยความเครียดที่ศาสตร์การแพทย์ก็นำมาใช้เป็นทางเลือก หรืออย่างน้อยที่สุดก็เป็นการสร้างความสบายใจให้แก่ผู้สวด

จิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนั้นถูกสร้างขึ้นเพื่อตกแต่งอาคารสถานที่เพื่อไม่ให้ดูว่างเปล่า และเพื่อเป็นสื่อที่ช่วยพระภิกษุสงฆ์ในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ควบคู่ไปกับการฟังเทศน์หรือสนทนาธรรมให้ระลึกถึงการทำความดีละเว้นความชั่ว เรื่องที่นำมาวาดนั้นมีหลายหลาย แต่เรื่องที่นิยมนำมาวาดลงบนฝาผนังภายในอาคารส่วนมากจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธประวัติ หรือ ปฐมสมโพธิ์, สังเวชนียสถาน, สัตตมหาสถาน, อฏฐมหาสถาน, พระพุทธบาท, พุทธประวัติตอนป่าเลไลยก์, พระอดีตพุทธ, พระพุทธเจ้า 5 พระองค์, ชาดกในพระพุทธศาสนา, ไตรภูมิ เป็นต้น

เมื่อกาลเวลาผ่านไป แม้จิตรกรรมฝาผนังจะเป็นเป็นมรดกของชาติที่มีความสำคัญแขนงหนึ่งที่มีในอดีต แต่มิได้รับความสนใจมากนักในกลุ่มคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน เนื่องจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลง ผู้คนให้ความสำคัญกับการเข้าวัดน้อยลง การที่จะนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้จึงน้อยไปด้วยตามลำดับ ดังที่เห็นได้จากสื่อต่าง ๆ รายงานว่ามีผู้ที่เกิดความเครียดจากสังคม ครอบครัว หรือการแข่งขันที่เพิ่มสูงขึ้น ทั้งด้านการเรียน การทำงาน ความรัก ความสัมพันธ์ หรือ ปัญหาอื่น ๆ มีแนวโน้มที่จะเลือกทำสิ่งผิด เช่น ทะเลาะวิวาท ทำร้ายผู้อื่น ทำร้ายตัวเอง นำไปถึงการฆ่าตัวตายที่พบได้บ่อยขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่

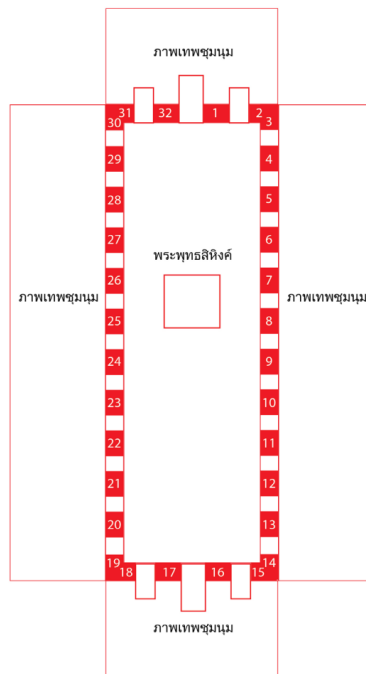
การนำหลักธรรมะในพระพุทธศาสนามาใช้ในการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันค่อย ๆ จางหายไป สังเกตเห็นได้จาก 1) วิถีชีวิตที่แปรเปลี่ยนไป ผู้คนไม่เข้าวัดฟังธรรมเช่นที่เป็นมาในอดีต 2) เนื้อเรื่องในพุทธกาลซึ่งมีเหตุการณ์เหนือจริง เช่น ฉากที่มี และอิทธิ

ทริปาฎิหารีย์ต่าง ๆ ทำให้เป็นการยากต่อคนรุ่นใหม่ที่จะตีความ และประยุกต์เรื่องเหล่านั้นมาทบทวนเพื่อหาแก่นธรรม 3) บริบทแวดล้อมในสมัยของจิตรกรผู้วาดที่ถูกสอดแทรกลงในผลงาน ภาพวาดที่ถูกสร้างขึ้นด้วยบริบททางวัฒนธรรม เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย หรือสถาปัตยกรรม อันเนื่องมาจาก สภาพแวดล้อมตามที่จิตรกรผู้รังสรรค์ผลงานในแต่ละยุคสมัยสร้างขึ้นมา ทำให้ดูเหมือนเป็นเรื่องที่เข้าถึงได้ยาก ดังที่อาจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้กล่าวไว้ว่า “...หลังจากต้นพุทธศตวรรษที่ 25 แล้ว จิตรกรรมฝาผนังไทยซึ่งเขียนขึ้นตามแบบดั้งเดิมก็เสื่อมลง จะคัดลอกกันไปตามตัวอย่างภาพที่สวยงามที่มีอยู่แต่ก่อน โดยผู้คัดลอกไม่มีความเข้าใจในความงาม รูปที่เขียนซ้ำแบบกันต่อๆมาก็ไม่มีชีวิตจิตใจอีกต่อไป” (ศิลป์ พีระศรี, 2502: 30). เพราะบริบทในสังคมทุกวันนี้ผู้เปลี่ยนไปในหลากหลายมิติ คนไม่ได้ใส่สไบ สวมขฎา หรือ ชี้อข้าง ในชีวิตจริง ดังนั้นการตีความจึงเป็นเรื่องจำเป็น โดยใช้หลักสัญวิทยาช่วยในการเชื่อมโยงหลักธรรม กับ สภาพแวดล้อมในปัจจุบันเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงที่ชัดเจนขึ้น

เนื้อเรื่อง

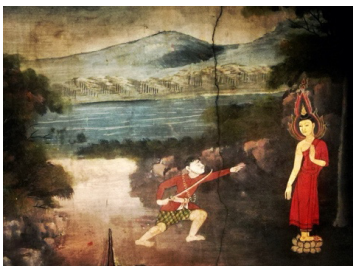
จิตรกรรมฝาผนังภายในอาคารพระที่นั่งพุทไธสวรรย์นับเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีความงดงามและเก่าแก่มากที่สุด (สน สิมাত্রัง, 2522: 33) แห่งหนึ่งในประเทศไทย และมีผู้ให้ความสนใจเข้าเยี่ยมชมอย่างต่อเนื่อง โดยพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ตั้งอยู่ภายในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร นับได้ว่าเป็นชุดภาพที่นับว่าสมบูรณ์ที่สุดเทียบกับจิตรกรรมฝาผนังแห่งอื่นที่สร้างในยุคเดียวกัน เพราะมีหลายฉากที่ไม่พบจากจิตรกรรมฝาผนังที่อื่น (อภิวันท์ อดุลยพิเชษฐ์, 2555: 145) การเขียนภาพจิตรกรรมที่นี้มิได้ยึดหลักการเขียนภาพตามระบบสัญลักษณ์ที่สืบต่อมาจากสมัยอยุธยาที่มักเขียนภาพไตรภูมิไว้ที่ผนังหุ้มกลองด้านหลังองค์พระประธาน และเขียนภาพมารผจญไว้ที่ผนังหุ้มกลองฝั่งตรงข้ามพระประธานแต่อย่างใด หากแต่ได้เรียงลำดับภาพเรื่องราวพุทธประวัติไว้ตลอดแนวผนังระหว่างหน้าต่าง และประตูเวียนขวาแบบนาฬิกา โดยเริ่มตั้งแต่ผนังที่ 1 ด้านหลังองค์พระประธานเรื่องฉกพิณมัจฉาภิเษกสมรสพระเจ้าสุทโธทนะกับนางสิริมหามายา จนถึงฉากสุดท้ายผนังที่ 32 คือตอนถวายเพลิงพระพุทธรูปและแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ (กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2557: 29) ส่วนบริเวณผนังเหนือหน้าต่างเขียนรูปเทพชุมนุมจำนวน 400 องค์ แบ่งเป็น 4 แถว มีรายละเอียด คือ แถวที่ 1 ชั้นล่างสุดเป็นภาพเทพ ยักษ์ ครุฑ บนพื้นสีแดง ชั้นที่ 2 คือชั้นถัดขึ้นมาเป็นภาพเทพ บนพื้นสีน้ำตาลเข้ม แถวที่ 3 เป็นภาพเทพ บนผนังพื้นสีแดง แถวที่ 4 ชั้นบนสุด เป็นภาพพรหม บนพื้นสีดำ

ความพิเศษของภาพจิตรกรรม ณ ที่แห่งนี้ไม่ใช่แค่ความวิจิตรบรรจงที่บรรดาช่างหลวงได้สร้างไว้ แต่พบว่าช่างเขียนผู้ออกแบบภาพจิตรกรรมต้องการแสดงถึงคุณลักษณะพิเศษทางฤทธิ์บารมีของพระพุทธเจ้า (พระมหาสิริชัย จริยสุธรรมกุล. 2561: ง) ภาพส่วนที่เล่าเรื่องพุทธประวัตินั้นจึงมีเนื้อหาครบถ้วนตรงตามบทสวดมนต์พาหุงทั้งแปดบท เทียบเคียงได้กับเหตุการณ์สำคัญทั้งแปดประการ คือ 1) ชัยชนะเหนือกองทัพพญามาร, 2) ชัยชนะเหนื่อยักษ์อาฬวกะ, 3) ชัยชนะเหนือพญาช้างนาฬาคีรี, 4) ชัยชนะเหนือโจรองคฺลิมาล, 5) ชัยชนะเหนือนางจิญจมาณวิกา, 6) ชัยชนะเหนือสัจจนครณ์ 7) ชัยชนะเหนือพญานาคันโทปนันทะ 8) ชัยชนะเหนือผกาพรหม บทสวดนี้บ้างเรียกว่าบทชัยมงคลคาถา บ้างเรียกว่าคาถาแห่งชัยชนะ ซึ่งเป็นบทสวดมนต์เพื่อสรรเสริญชัยชนะทั้งแปดประการของพระพุทธเจ้าที่มีต่อมนุษย์และอมมนุษย์ทั้งหลายด้วยพระธรรมมานุภาพ โดยที่บทสวดพาหุงนั้นเป็นภาษาบาลี แต่หากผู้สวดแปลให้เข้าใจความหมายจะเกิดความเลื่อมใสมากขึ้น และนำไปสู่การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ในบริบทปัจจุบัน

ภาพที่ 1 แผนผังภาพจิตรกรรมฝาผนังระหว่างบานประตู และหน้าต่างภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์

ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบทสวดมนต์พาหุง, คำแปล, ความหมาย และ ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์				
บทที่/ ผนังที่	บทสวด	คำแปล	ความ หมาย	ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
บทที่ 1 ผนังที่ 7	พาหุงสหัส สมะภิณมิ ตะสาวุธันตัง ครีเมชะลึง อุทิตะโฆ ระสะเสนะมารัง ทานาทิธัมมะวิธินา ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภะวะตุ เต ชะยะมังคะลานิ	ชัยชนะเหนือ กองทัพพญามาร	ชัยชนะ เหนือศัตรู หมู่มาก	 ภาพที่ 2 ชัยชนะเหนือกองทัพพญามาร
บทที่/ ผนังที่	บทสวด	คำแปล	ความ หมาย	ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
บทที่ 2 ผนังที่ 24	มาราติเร กะมะภิชฺชิตะ สัพพะรัตติง โฆรัมปะนาฬะวะกะ มักกะมะถัถะยักขัง ขันตีสุทนต์ะวิธินา ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภะวะตุ เต ชะยะมังคะลานิ	ชัยชนะเหนือ อาฬวกะยักษ์	ชัยชนะ เหนือ จิตใจคนชั่ว	 ภาพที่ 3 ชัยชนะเหนืออาฬวกะยักษ์
บทที่ 3 ผนังที่ 20	นาฬาคิริง คะชะวะรัง อะติมัตตะภูตัง ทาวักคิจักกะมะสะนีวะ สุทาร์ณันตัง เมตตัมพุเสกะวิธินา ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภะวะตุ เต ชะยะมังคะลานิ	ชัยชนะเหนือ พญาคชสารช้าง นาฬาคีรี	ชัยชนะ เหนือ สัตว์ร้าย	 ภาพที่ 4 ชัยชนะเหนือพญาคชสารช้างนาฬาคีรี

บทที่ 4 หน้าที่ 20	อกุชิตตะชัคคะมะติหัตถะ สุทธารุณันตัง ธาวันติโยชนะปะถังคุ ลิมาละวันตัง อิทธิกิสังขะตะมะโน ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภาวะตุ เต ชะยะมังคะลานิ	ชัยชนะเหนือ องคุลิมาล	ชัยชนะ เหนือ โจร		ภาพที่ 5 ชัยชนะเหนือโจร
บทที่ 5 หน้าที่ 20	กัตตะวานะ กัฏฐะมูทะรัง อิวะ คัพภินียา จิณฺญายะ ทูฏฐะวะจะนัง ชะยะกายะมัสสเม สันเตนะ โสมะวิธินา ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภาวะตุ เต ชะยะมังคะลานิ	ชัยชนะเหนือ นางจิณฺญมาณวิกา	ชัยชนะเหนือ การกลั่น แกล้ง ใส่ร้าย		ภาพที่ 6 ชัยชนะเหนือการกลั่นแกล้ง ใส่ร้าย
บทที่ / หน้าที่	บทสวด	คำแปล	ความ หมาย	ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์	
บทที่ 6 หน้าที่ 19	สัจจัง วิหายะ มะติ สัจจะกาวาทะเกตุ วาทาภิโรปิตะมะนัง อะติอันธะภูตัง ปัญญาปะทีปะชะลิตโต ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภาวะตุ เต ชะยะมังคะลานิ	ชัยชนะเหนือ สัจจะกะนิครนถ์	ชัยชนะ เหนือการโต้ เถียง		ภาพที่ 7 ชัยชนะเหนือการโต้เถียง

บทที่ 7 หน้าที่ 21	นันทโพนันทะภูษะคัง วิพุธัง มะหิทธิง ปุตเตนะ เถระภูษะเคนะ ทะมาปะยันโต อิทธูปะเทสะวิธินา ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภาวะะตุ เต ชะยะมังคะลานิ	ชัยชนะเหนือ พญานาคราช นันทโพนันทะ	ชัยชนะเหนือ เล่ห์เหลี่ยม กลอุบาย	
บทที่ 8 หน้าที่ 28	ทุดคาหะทิฏฐิภูษะเคนะ สุทฎฐะหัตถัง พรหมัง วิสุทธิชุติมิตธิพะ กาภิธานัง ญาณาคะเทนะ วิธินา ชิตะวา มุนินโท ตันเตชะสา ภาวะะตุ เต ชะยะมังคะลานิ	ชัยชนะเหนือ ท้าวพกาพรหม	ชัยชนะ เหนือ ทิฏฐิมานะ ของคน	

ภาพที่ 8 ชัยชนะเหนือเล่ห์เหลี่ยม
กลอุบาย

ภาพที่ 9 ชัยชนะเหนือทิฏฐิมานะของคน

ตารางที่ 1 ตารางแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบทสวดมนต์พาหุง, คำแปล, ความหมาย และ ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์

จิตรกรรมฝาผนังไทยเป็นที่แพร่หลายมานานในอดีต ตามที่เห็นได้จากศาสนสถานเป็นจำนวนมากนั้น ย่อมเป็นสิ่งยืนยันได้ว่า การเขียนภาพจิตรกรรมบนฝาผนังนั้นไม่เพียงแค่ใช้ตกแต่งอาคารให้สวยงามเท่านั้นแต่ยังเป็นการสืบสานเรื่องราวทางพุทธศาสนาด้วยอีกทางหนึ่ง หากแต่เทคนิค วิธีการ เครื่องมือ และ สภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนไปทำให้ช่องทางการเข้าถึงเนื้อหาในจิตรกรรมฝาผนังถูกจำกัดไปโดยปริยาย เมื่อคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันอาจจำเป็นต้องอาศัยการตีความจากสัญญาณในภาพ เพื่อทำความเข้าใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในภาพก่อนที่จะเข้าใจหลักธรรมที่สอดแทรกอยู่ในนั้น

หลักสัญลักษณ์ (Semiotics) หรือ สัญลักษณ์ (Semiology) มาจากภาษากรีกคำว่า Semeiotikos, Semion ที่มาจากคำว่า Sign หรือ สัญญาณ เป็นศาสตร์ว่าด้วยความหมาย การแทนความที่สื่อถึงความหมาย หรือกระบวนการที่ทำให้เข้าใจความหมาย

หรือ การใช้ความหมายกับสิ่งใด ๆ ดังที่ Brian Curtin ให้ความหมายไว้ว่า “Semiotics is concerned with meaning; how representation, in the broad sense (language, images, objects) generates meanings or the processes by which we comprehend or attribute meaning”. (2009, หน้า 51) ในบทความนี้จะอ้างถึงหลักการของผู้ก่อตั้งสองท่านคือ 1) เฟอ์ดินองด์ เดอ โซซูร์ Ferdinand de Saussure (1857-1913) นักภาษาศาสตร์ชาวสวิส 2) ชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพียร์ส Charles Sanders Peirce (1839-1914) นักปราชญ์ชาวอเมริกัน

หลักการ Semiotics ของ เฟอ์ดินองด์ เดอ โซซูร์ แบ่งสัญญาณ (Sign) ในโครงสร้างความสัมพันธ์ของสัญญาณและของจริงที่ถูกแทนที่ระหว่าง 2 ปัจจัย (dyadic) คือ ตัวรูป (Signifier) กับ ตัวความหมาย (Signified) สามารถอธิบายได้ว่า 1) ตัวรูป อาจเป็นสิ่งของ, ภาษา, คำพูด, เสียง, รูปภาพ หรือการกระทำ ในขณะที่ 2) ตัวความหมาย อาจเป็นแนวคิดที่มาจากวัฒนธรรมว่าตัวรูปจะถูกตีความว่าอย่างไร

Semiotics โดย Ferdinand de Saussure	
Signifier / ตัวรูป	Signified / ตัวความหมาย
สิ่งของ, ภาษา, คำพูด, เสียง, รูปภาพ หรือ การกระทำ	แนวคิดที่มาจากวัฒนธรรม, การตีความ

ตารางที่ 2 ตารางแสดงโครงสร้างความสัมพันธ์ของสัญญาณ โดย Ferdinand de Saussure

ส่วนแนวคิดแบบที่สองคือ หลักการ Semiology ของ ชาร์ลส์ แซนเดอร์ส เพียร์ส แบ่งสัญญาณ (Sign) ในโครงสร้างความสัมพันธ์ของสัญญาณและของจริงที่ถูกแทนที่ระหว่าง 3 ปัจจัย (Triadic) คือ ภาพเหมือน (Icon), ดัชนี (Index) และ สัญลักษณ์ (Symbol) กล่าวคือ 1) ภาพเหมือน มีลักษณะเหมือนหรือคล้ายกับสิ่งที่อ้างอิง (Able to see) เช่น ภาพถ่าย, อนุสาวรีย์, รูปปั้น เพื่อสื่อถึงบุคคลแบบเจาะจง 2) ดัชนี จะมีความเชื่อมโยงกับอีกสิ่งหนึ่ง แบบคาดเดาได้ (Able to guess) เช่น ค้อน อาจสื่อถึง ไฟไหม้ เป็นต้น 3) สัญลักษณ์

(Necessarily to learn) สื่อถึงบางสิ่งบางอย่างซึ่งเป็นที่ตกลงไว้ เช่น ภาษา เครื่องหมาย จราจร หรือ เครื่องหมายทางคณิตศาสตร์

Semiotics โดย Charles Sanders Peirce		
Icon / ภาพเหมือน	Index / ดัชนี	Symbol / สัญลักษณ์
สิ่งที่มีลักษณะเหมือนหรือคล้าย กับ สิ่งที่อ้างอิง	สิ่งที่มีความเชื่อมโยงกับ อีกสิ่งหนึ่ง แบบคาดเดาได้	บางสิ่งบางอย่าง ซึ่งเป็นที่ตกลงไว้แล้ว

ตารางที่ 3 ตารางแสดงโครงสร้างความสัมพันธ์ของสัญญาณ โดย Ferdinand de Saussure

ในขณะที่ พอล แรนด์ (Paul Rand) นักออกแบบกราฟฟิกชาวอเมริกัน (1914-1996) กล่าวไว้ว่า “การออกแบบคือความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกับเนื้อหา” (Michael Kroeger, 2008) โดยอาจารย์สันติ ลอรัชวี ได้ขยายความไว้ว่าความสัมพันธ์นั้นอาจหมายถึง รูปแบบ (form) กับ เนื้อหา (Content or Substance)

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่าการออกแบบ คือ วิธีการนำรูปแบบและเนื้อหาออกมาจัดวางรวมกัน ผู้เขียนจึงนำเนื้อหาในบทสวดมนต์พาหุ และ ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์มาถอดรหัสร่วมกับทฤษฎีทั้งสองทฤษฎีที่กล่าวข้างต้น จะได้ดังที่แสดงในตารางที่ 4 นี้

เนื้อหาสาระ / Content / Substance	สัญลักษณ์ / Semiotics			
	ตัวรูป / Signifier (Things that give meaning)			ตัวความหมาย / Signified (Mental concept)
	Icon รูปเหมือน	Index ดรรชนี	Symbol สัญลักษณ์	
บทสวดมนต์พาหุง บทที่ 1	กองทัพ พญามาร	อาวุธ, คลื่นลม, พายุ, เปลวไฟ, ถ่าน เพลิง	-	ชัยชนะเหนือศัตรูหมู่ มาก
บทสวดมนต์พาหุง บทที่ 2	อาฬวกะยักษ	ดุร้าย, เขี้ยว, ฟัน	-	ชัยชนะเหนือจิตใจ คนชั่ว
บทสวดมนต์พาหุง บทที่ 3	พญาชสารช้าง นาฬาคีรี	ตัวใหญ่, เสียงดัง พละกำลั่ง	-	ชัยชนะเหนือสัตว์ร้าย
บทสวดมนต์พาหุง บทที่ 4	องคุลีมาล	พวงมาลัยนิ้ว	-	ชัยชนะเหนือใจ
บทสวดมนต์พาหุง บทที่ 5	นางจิณฺจมาณ วิกา	หญิงท้อ	-	ชัยชนะเหนือการกลั่น แกล้ง ใส่ร้าย
บทสวดมนต์พาหุง บทที่ 6	สังจนิครนถ์	-	-	ชัยชนะเหนือการโต้ เถียง
บทสวดมนต์พาหุง บทที่ 7	พญานาครา ชนันโทปนันทะ	-	-	ชัยชนะเหนือ เล่ห์เหลี่ยม กลอุบาย
บทสวดมนต์พาหุง บทที่ 8	ท้าวพกาพรหม	รัศมี	-	ชัยชนะเหนือทฤทธิ มานะของคน

ตารางที่ 4 ตารางการถอดรหัสความสัมพันธ์ระหว่างบทสวดมนต์พาหุง และ จิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และสัญลักษณ์ที่ปรากฏในภาพตามหลักสัญลักษณ์

จากการถอดรหัสในตารางที่ 4 จะเห็นได้ว่า การใช้สัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายของจิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์นั้น ภาพบางส่วนของพุทธประวัติในฉากที่ตรงกับบทสวดมนต์พาหุงทั้ง 8 ที่เล่าผ่านภาพจิตรกรรมโดยช่างหลวงในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นนั้น เป็นการใช้อยู่ ที่เป็นตัวรูป/Signifier ที่เป็น ICON (รูปเหมือน) ทั้งหมด อาจ

เพราะต้องการเล่าเรื่องอย่างตรงไปตรงมา ในขณะที่บางส่วนมีสัญลักษณ์ที่เป็น Index (ดรรชนี) แต่ไม่มีการใช้สัญลักษณ์ที่เป็นสัญลักษณ์ (Symbol) เลย อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าตัวความหมาย/Signified นั้นสื่อถึงการเอาชนะครั้งสำคัญทั้งแปดของพระพุทธเจ้า และยังสรุปโดยรวมอย่างเป็นนามธรรมได้อีกชั้นหนึ่งว่าเป็นการเอาชนะใจตนเอง แม้จะมีอุปสรรคใหญ่ใดๆ ก็ยังไม่สามารถเอาชนะจิตใจที่เข้มแข็งสละแล้วซึ่งกิเลสทั้งปวง

องค์ความรู้จากการศึกษา

1. เนื้อหาในภาพจิตรกรรมฝาผนังบริเวณผนังระหว่างหน้าต่างภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติที่มีภาพเหตุการณ์ที่ตรงกับบทสวดมนต์ชัยมงคลคาถา (พาหุง) ทั้งแปดตอนอย่างครบถ้วน
2. สัญลักษณ์ทั้งหมดในฉากสำคัญที่เกี่ยวข้องกับบทสวดมนต์พาหุงเป็นสัญลักษณ์แบบ Icon ที่สืบเนื่องมาจากความเหมือนตามเรื่องราวที่บันทึกไว้ในพุทธประวัติ ทั้งนี้ลักษณะเฉพาะตัวของภาพขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมในขณะที่จิตรกรสร้างงานนั้น ๆ ขึ้นมา

ผนังที่	Signified	Signifier ที่เป็น Icon
7	ชัยชนะที่มีต่อ กองทัพพญามาร	
24	ชัยชนะที่มีต่อ อาหะวะยักร์	
20	ชัยชนะที่มีต่อ พญาคชสารช้างนาฬาคีรี	
	ชัยชนะที่มีต่อ องคฺลิมาล	
	ชัยชนะที่มีต่อ นางจัญจนมาณิกา	
19	ชัยชนะที่มีต่อ สัจจนครนถ์	
21	ชัยชนะที่มีต่อ พญานาคราชันโพนันทะ	
28	ชัยชนะที่มีต่อ ท้าวพกาพรหม	

สรุป

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภาพในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นับได้ว่าเป็นภาพจิตรกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีความสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่ง มีความวิจิตรบรรจงทั้งทางด้านชุดสี รายละเอียด และมีเนื้อหาเรื่องพุทธประวัติบางส่วนที่ตรงกับเนื้อหาในบทสวดมนต์พาหุง ซึ่งการทำความเข้าใจกับความหมายของบทสวดมนต์นี้เป็นเรื่องยากสำหรับคนรุ่นใหม่เนื่องจากบทสวดมนต์เป็นภาษาบาลี และน่าจะเป็นการดีหากมีการแปลความบทสวดประกอบกับการชมภาพจิตรกรรมให้ได้รับประโยชน์ การตีความภาพจิตรกรรมประกอบกับแก่นธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาก็จะเป็นอีกทางหนึ่งที่น่าื่อนำหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ไว้นั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้าได้กับทุกยุคทุกสมัย สามารถนำไปต่อยอดเพื่อให้ผู้ที่สนใจเกิดความเข้าใจในบทสวดมนต์ เพื่อนำมาใส่ใจให้จิตสงบ เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการช่วยเผยแผ่พุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง

หลักสัญลักษณ์เป็นการให้ความหมายกับสิ่งแทนความ โดยสัญลักษณ์จะถูกตีความตามข้อกำหนดทางสังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ไม่หยุดนิ่ง ดังนั้นการสร้างสื่อเพื่อบอกเล่า หรือ ส่งต่อเรื่องราวให้แก่คนรุ่นปัจจุบัน จึงควรพิจารณาและพัฒนาประเภทของสื่อให้เหมาะสมกับผู้รับสารที่เป็นคนรุ่นใหม่

ข้อเสนอแนะ

1. **เชิงวิชาการ** ประเด็นในการทำวิจัยในครั้งต่อไปอาจเป็นการขยายการถอดรหัสสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่ในภาพจิตรกรรมด้วยทฤษฎีหลักการสัญลักษณ์ อื่น ๆ เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง เน้นย้ำว่ารหัสที่ถอดมานั้นไม่ได้บิดเบือนเนื้อหาหลักจากแหล่งข้อมูลเดิม

2. **เชิงปฏิบัติ** การนำบทความทางวิชาการไปใช้ประโยชน์ สามารถนำไปต่อยอดเพื่อสร้างสื่อใหม่ให้ผู้สนใจเกิดความเข้าใจในบทสวดมนต์ ด้วยการตีความสาระสำคัญจากบทสวดมนต์ออกมาให้เป็นสิ่งที่จับต้องได้ และนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้

3. **การทำวิจัยในอนาคต** การเขียนบทความครั้งต่อไป อาจนำหลักสัญลักษณ์ในแง่มุมอื่น ๆ มาตรวจสอบความถูกต้องในการตีความเพื่อไม่ให้เกิดการแปลความหมายให้ผิดเพี้ยนไปจากต้นฉบับ โดยมีแนวคิดที่แนะนำ เช่น การจัดระบบสัญลักษณ์แบบระนาบของโซซูร์ ที่เป็นแบบ ความสัมพันธ์แนวตั้ง (Paradigmatic Relation) และ ความสัมพันธ์แนวระนาบ (Syntagmatic Relation) หรือ แนวคิดของนักสัญวิทยาชาวฝรั่งเศส โรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) เรื่องความหมายของสัญลักษณ์ระดับตรง (Denotation) กับ ระดับแฝง (Connotation)

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. (2557). **จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์**.

กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด.

พระมหาสิริชัย จริยสุธรรมกุล. (2561). การวิเคราะห์เรื่องราวจิตรกรรมพุทธประวัติในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์เปรียบเทียบกับคัมภีร์ในพุทธศาสนา. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สน สีมাত্রัง. (2522). **จิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์.

- สันติ ลอรัชวี. (2563). **บันทึกการบรรยาย ศัญศาสตร์และการออกแบบ**. สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2565, จาก https://santivithee.design/2020/04/09/%e0%b8%9a%e0%b8%b1%e0%b8%99%e0%b8%97%e0%b8%b6%e0%b8%81%e0%b8%81%e0%b8%b2%e0%b8%a3%e0%b8%9a%e0%b8%a3%e0%b8%a3%e0%b8%a2%e0%b8%b2%e0%b8%a2-%e0%b8%aa%e0%b8%b1%e0%b8%8d%e0%b8%a8%e0%b8%b2%e0%b8%aa%e0%b8%95/?fbclid=IwAR1_UArL-Gf8MWgc5tcCdF_uJ_u9CvTfowRD1INQgQ1z2T_HkxDKTy_ygEJM
- ศิลป์ พีระศรี. (2502). **วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย สถานจิตรกรรมฝาผนัง สารบาณภาพจิตรกรรมฝาผนัง [The origin and Evolution of Thai Murals]**. แปลโดย หม่อมเจ้าสุภัทรดิศดิสกุล. พิมพ์ในการจัดแสดงภาพจิตรกรรมฝาผนัง ณ หอศิลป์ กรมศิลปากร. อักษรศิลป์. สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อภิวันท์ อดุลยพิเชษฐ์. (2555). **จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- Curtin Brian. (2009). **Semiotics and Visual Representation**. สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2565, จาก <https://www.arch.chula.ac.th/journal/files/article/UjpgMx2iiSun103202.pdf>
- Michael Kroeger. (2008). **Paul Rand: Conversations with Students**. [พอล แรนด์: บทสนทนากับนักเรียน]. แปลจากภาษาฝรั่งเศสโดย สันติ ลอรัชวี. ไลยเส้น พับปลิงซิง, บจก.

“พลายศักดิ์สุรินทร์” วาทกรรมทางการเมืองทูตสันถวไมตรี ไทย-ศรีลังกา
“Phlai Sakdi Surin” Goodwill Ambassador in Thai – Sri Lanka
Politics Discourses

อัญชลี แสงเพชร, พระพิทักษ์ แฝงโกฏี

Anchalee Seangphet, Phra Phithak Faengkot

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

Mahamakut Buddhist University Lanna Campus

Corresponding Author, Email: finlasia@gmail.com

บทคัดย่อ

“พลายศักดิ์สุรินทร์” ช้างไทยถูกส่งออกนอกราชอาณาจักรในปี 2544 เพื่อเป็นช้างแก่พระเชี้ยวแก้ว อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในงานแห่พระธาตุประจำปี จึงอยู่ในฐานะสัตว์ทูตสันถวไมตรีเชื่อมสัมพันธ์ทวิภาคีไทย-ศรีลังกา ควรได้รับการปฏิบัติที่ดีจากประเทศคู่สัญญาอย่างสมเกียรติ ต้องเกิดจากการทำข้อตกลงระหว่างประเทศที่เท่าเทียมทั้งสองฝ่าย โดยรวมถึงสวัสดิภาพของสัตว์ในต่างแดน กรณีพลายศักดิ์สุรินทร์ กลับไม่ปรากฏการทำข้อตกลงส่งมอบสัตว์ทูตอย่างรัดกุมจากฝ่ายรัฐบาลไทย ส่งผลให้ 21 ปีต่อมา เกิดวาทกรรมทางการเมืองเรื่องช้างในประเด็นการทารุณกรรมสัตว์ ลูกหลานใหญ่โตเป็นปมขัดแย้งโดยเฉพาะในศรีลังกา อาทิ กลุ่มต่อต้านการใช้แรงงานสัตว์ วัดถือกรรมสิทธิ์ครอบครองพลายศักดิ์สุรินทร์ เป็นต้น เกิดกระแสสงสารช้างไทยอย่างรวดเร็ว รัฐบาลไทยจึงต้องดำเนินการให้ความช่วยเหลือ เพราะ 1) ช้าง หมายถึง เกียรติยศศักดิ์ศรีของชาติ ทั้งยังผูกพันกับวิถีชีวิตคนไทยมาช้านานเสมือนคนในครอบครัวเดียวกัน 2) เพื่อแก้ไขความผิดพลาดการทำข้อตกลงส่งมอบสัตว์ทูตในอดีตที่ไม่ละเอียดและรัดกุมมากพอ ส่งผลให้เกิดทุกขเวทนาต่อช้างซึ่งเป็นสัตว์คู่บ้านคูเมือง และนำไปสู่การยกเลิกนโยบายส่งมอบ “ช้าง” เป็นสัตว์ทูตอย่างเป็นรูปธรรมในปี 2559 รวมถึงการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับช้างให้ทันสมัยสอดคล้องกับสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไป

คำสำคัญ: พลายศักดิ์สุรินทร์, วาทกรรมทางการเมือง, ทูตสันถวไมตรี, ไทย-ศรีลังกา

Abstract

The case of “Phlai Sakdi Surin” a Thai elephant sent abroad in 2001 to serve as an auspicious symbol for the procession of the Emerald Buddha, inviting the sacred relic to participate in the annual ceremony. This practice, therefore, serves as an ambassadorial animal, fostering the age-old cultural ties between Thailand and Sri Lanka, is rooted in fostering diplomatic relations, and applies to both humans and animals in the role of cultural ambassadors. Regardless of being “human” or “animal,” they deserve respectful treatment as stipulated by mutually agreeable and equitable international agreements. This is crucial to ensure the well-being and safety of life in foreign lands. Unfortunately, in the case of Phlai Sakdi Surin, there was a lack of detailed and comprehensive agreements from the Thai government, leading to political controversies related to the maltreatment of animals. This, in turn, fueled significant political discourse, particularly in Sri Lanka, involving groups opposing animal labor and temples claiming ownership rights over Phlai Sakdi Surin. The Thai government had to intervene due to 1) the symbolic importance of elephants in Thai culture and their long-standing connection to the Thai way of life, akin to family members, and 2) rectifying past errors in the vague and overly restrictive agreements on the diplomatic delivery of animals. This situation prompted the cancellation of the policy of sending elephants as cultural ambassadors in 2016, along with the necessary legal amendments to align them with the changing global landscape.

Keywords: Phlai Sakdi Surin, Politics Discourses, Goodwill Ambassador, Thai – Sri Lanka

บทนำ

สัตว์ในฐานะทูตสันถวไมตรี ถูกใช้เป็นของขวัญเพื่อกระชับความสัมพันธ์ทางการทูตมานานหลายทศวรรษ ปัจจุบันการส่งตัวสัตว์ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติเชื่อมความสัมพันธ์ทางการทูตก็ยังได้รับความนิยม เช่น “แพนด้า” จากประเทศจีน คือ ช่วงช่วง กับ หลินฮุ่ย ถูกส่งจากรัฐบาลประเทศจีนมายังประเทศไทย เมื่อ 12 ตุลาคม 2546 ด้านประเทศไทยได้ส่ง “ช้าง” หลายเชือกให้กับประเทศต่างๆ เช่น “ฮานาโกะ” ส่งไปประเทศญี่ปุ่น เพื่อฉลองโยนเด็ๆ ที่บอบช้ำจากสงครามในปี 2492 (อับดุลไทยทูบ, 2564) “พลายประดู่ผา” ถูกส่งไปเมื่อปี 2523 ขณะที่ “พลายศรีณรงค์” และ “พลายศักดิ์สุรินทร์” ถูกส่งไปพร้อมกันในปี 2544 ให้แก่ประเทศศรีลังกา เพื่อเป็นช้างแห่งพระเชี้ยวแก้วในการเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในงานแห่พระธาตุประจำปี (ปิ่น บุตรี, 2566)

ฉะนั้น สัตว์ประจำชาติ จึงมีใช้สัญลักษณ์ประจำชาติเพียงอย่างเดียว แต่ยังหมายถึงเกียรติภูมิและศักดิ์ศรีของชาติโดยใช้สัตว์เป็นสื่อกลางจากประเทศหนึ่งสู่ประเทศหนึ่ง หาก “สัตว์ประจำชาติ” ได้รับการปฏิบัติที่ดี ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับ จะยังคงดำเนินต่อไปโดยดี ในทางตรงข้าม หากปฏิบัติต่อ “สัตว์ประจำชาติ” ในทางไม่ดี เท่ากับแสดงออกถึงการหมิ่นเกียรติต่อประเทศผู้ให้ อาจเป็นชนวนเหตุความขัดแย้งระหว่างประเทศในอนาคต เช่นเดียวกับกรณีของ “พลายศักดิ์สุรินทร์” เกือบจะเป็น “น้ำผึ้งหยดเดียว” ระหว่างประเทศไทยกับประเทศศรีลังกา กรณีดังกล่าวจึงเป็นกรณีศึกษาที่มีคุณค่าต่อนักวิชาการ นักศึกษา ผู้ที่สนใจด้านการต่างประเทศ ควรเรียนรู้ไว้ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติที่ดีด้านการทูตอย่างสันติวิธี เพราะเป็นวาทกรรมทางการเมืองหน้าสำคัญของประเทศไทย ในห้วงเวลา “ด้อมส้ม” และ “มีเราไม่มีลุง” เป็นยุคที่คนไทยกระหายประชาธิปไตย ต้องการเสรีภาพ พาดพิงหาเสียงด้วยสื่อดิจิทัล คนรุ่นใหม่เลือกข้างการเมืองชัดเจน สนใจเรื่องการเมืองหน้าดำคร่ำเครียด จนกระทั่งมีการจุดประเด็นช้างไทยถูกใช้แรงงานอย่างหนักที่ประเทศศรีลังกา กระแสพลายศักดิ์สุรินทร์ฟีเวอร์ กลายเป็นเรื่องใหญ่ที่คนไทยให้ความสำคัญชั่วข้ามคืน และยังถูกนำไปเชื่อมโยงกับการเมืองไทยในขณะนั้น กล่าวได้ว่า คณะทำงานให้ความช่วยเหลือพลายศักดิ์สุรินทร์ประสบทั้งศึคนอกบ้านและศึกในบ้านในเวลาเดียวกัน กว่าจะนำพลายศักดิ์สุรินทร์กลับสู่มาตุภูมิได้สำเร็จ ต้องใช้ทั้งความพยายาม ความอดทน เวลา งบประมาณ แรงกาย แรงใจ จากผู้ที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย และในท้ายที่สุดรัฐบาลไทยในสมัยของนายวราวุธ ศิลปอาชา ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกาศยกเลิกนโยบายส่งช้างไปต่างประเทศโดยสมบูรณ์แล้ว (ทศพล ชัย

สัมฤทธิ์ผล, 2566) นับเป็นกรณีศึกษาทางกรรมทางการเมืองที่โด่งดังของยุคสมัย “สายลมแห่งการเปลี่ยนแปลง” อีกเรื่องหนึ่งของประวัติศาสตร์การเมืองไทย

ความสัมพันธ์ระหว่าง ราชอาณาจักรไทย-สาธารณรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตยศรีลังกา

ความสัมพันธ์ในระดับทวิภาคี รัฐบาลไทยและรัฐบาลศรีลังกาสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตในระดับอัครราชทูต เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2498 และยกระดับเป็นระดับเอกอัครราชทูต เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2504 ความสัมพันธ์ทางการทูตเป็นไปอย่างราบรื่นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ทั้งสองรัฐมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ การลงทุน การท่องเที่ยว การให้ความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมและการฟื้นฟูบูรณะประเทศ ความร่วมมือทางวิชาการ ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม มีการเยือนในระดับพระราชวงศ์ ระดับรัฐบาลจากฝ่ายไทย และระดับรัฐบาลจากฝ่ายศรีลังกา ซึ่งก่อนที่ศรีลังกาจะประสบวิกฤตการณ์การเมืองภายในประเทศ “ลัทธิสังคมนิยมประชาธิปไตยศรีลังกา” ทั้งสองประเทศได้ลงนามบันทึกความเข้าใจระหว่างรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยกับรัฐบาลแห่งสาธารณรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตยศรีลังกาว่าด้วยความร่วมมือทางวิชาการ (ลงนามเมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2559) ภายใต้กรอบแผนงานความร่วมมือเพื่อการพัฒนาไทย-ศรีลังกา ระยะ 5 ปี (2558 – 2562) ครอบคลุม 5 สาขา ได้แก่ 1) สาขาการพัฒนาชนบท 2) สาขาเกษตรและประมง 3) สาขาการจัดการการท่องเที่ยว 4) สาขาสาธารณสุข และ 5) สาขาอื่น ๆ โดยฝ่ายไทยจะให้ความร่วมมือ ผ่าน 1) โครงการความร่วมมือเพื่อการพัฒนา 2) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (ทุน AITC ทุน TIPP และอื่น ๆ) 3) การแลกเปลี่ยนผู้เชี่ยวชาญ (กรมความร่วมมือระหว่างประเทศ, 2565) ต่อมาในปี 2563 นางสมันตา เค ชยสุริยะ (H.E. Mrs. Samantha K. Jayasuriya) เอกอัครราชทูตศรีลังกาประจำประเทศไทย เข้าเยี่ยมคารวะ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ทั้งสองฝ่ายเห็นพ้องว่าช่วงเวลาที่ผ่านมา มีความคืบหน้าด้านความสัมพันธ์หลายด้าน รัฐบาลไทยยินดีพิจารณาให้การช่วยเหลือทางวิชาการเพิ่มเติมจากกรอบที่มีความร่วมมืออยู่แล้ว อาทิ การพัฒนาชนบท ด้านการเกษตร ด้านประมง ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งนายกรัฐมนตรียินดีที่ศรีลังกาประสบความสำเร็จในปฏิบัติการทำฝนเทียม โดยคำแนะนำจากกรมฝนหลวงและการบินเกษตรของไทย ในด้านของความร่วมมือทวิภาคี รัฐบาลไทยเชื่อมั่นและพร้อมให้ความร่วมมือที่ศรีลังกาเป็นประธานความร่วมมือแห่งอ่าวเบงกอลสำหรับ

ความร่วมมือหลากหลายสาขาทางวิชาการและเศรษฐกิจ (Bay of Bengal Initiative for Multi-Sectoral Technical and Economic Cooperation: BIMSTEC) ภายใต้การนำของศรีลังกาเชื่อว่าจะประสบผลสำเร็จส่งผลดีต่อความเชื่อมโยงระหว่างภูมิภาคเอเชียใต้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ครอบคลุมหลากหลายมิติยิ่งขึ้น โดยเอกอัครราชทูตขึ้นชมการเป็นประธานอาเซียนของไทยเมื่อปีที่ผ่านมา และ ศรีลังกาหวังว่าจะได้มีปฏิสัมพันธ์กับอาเซียนมากขึ้นเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน (อาร์วายที9, 2563) ถึงแม้ว่า ในช่วงปี 2565 รัฐบาลของนายโกตาบายา ราชปักษา (Gotabaya Rajapaksa) จะถูกโค่นล้มจากประชาชนที่ไม่พอใจต่อการบริหารประเทศของอดีตผู้นำที่เคยสร้างศรีลังกาให้เป็นประเทศที่ก้าวหน้าและพัฒนามากที่สุดแห่งหนึ่งของเอเชียใต้ จนต้องลี้ภัยทางการเมืองมาพำนักยังประเทศไทย แต่ไม่ปรากฏแน่ชัดว่า ฝ่ายใดในประเทศไทยจะให้การช่วยเหลือ (ปาริชาติ โชคเกิด, 2565) จากเหตุการณ์ดังกล่าวไม่กระทบต่อความสัมพันธ์ทวิภาคีมากนัก พิจารณาได้จาก ภายหลังจากที่ศรีลังกาจัดการความวุ่นวายภายในประเทศแล้ว ก่อนที่ไทยจะมีการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อ 14 พฤษภาคม 2566 พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ได้ให้การต้อนรับ นายทีเนศ คุณวรรเทนะ (Mr. Dinesh Gunawardena) นายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตยศรีลังกา ณ ตึกไทยคู่ฟ้า ทำเนียบรัฐบาล ในโอกาสเยือนประเทศไทย เพื่อเข้าร่วมพิธีเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ครั้งที่ 18 โอกาสนี้ทั้งสองฝ่าย ได้หารือเกี่ยวกับประเด็นความร่วมมือที่สำคัญทั้งด้านเศรษฐกิจ ยินดีต่อความคืบหน้าในการเจรจาความตกลงการค้าเสรีไทย-ศรีลังกา พร้อมหวังว่าจะบรรลุข้อสรุปร่วมกันได้ในช่วงต้นปี 2567 เพื่อยกระดับความร่วมมือและเพิ่มมูลค่าการค้าระหว่างกัน ทั้งนี้อาจพิจารณาได้ว่า การที่ทั้งสองประเทศมีความสัมพันธ์แนบแน่นปัจจัยสำคัญมาจากความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดบนพื้นฐานร่วมทางศาสนาและวัฒนธรรม (กรมประชาสัมพันธ์, 2566)

ความสัมพันธ์ทางการทูตด้านศาสนา ประเทศไทยและประเทศศรีลังกามีความใกล้ชิดทางศาสนาและวัฒนธรรมมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 12 โดยเฉพาะระดับพระราชวงศ์จากฝ่ายไทย ดังนี้

1) ศตวรรษที่ 12 เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ได้ส่งคณะผู้แทนไปศรีลังกาเพื่อนิมนต์พระภิกษุศรีลังกา จำนวน 3 รูป มาช่วยฟื้นฟูเผยแผ่พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ที่นครศรีธรรมราช ก่อนที่จะเผยแผ่ไปยังอาณาจักรสุโขทัยในสมัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทำให้พุทธศาสนาในประเทศไทยเจริญรุ่งเรือง

2) พ.ศ. 2296 พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ไทยได้ส่งคณะพระภิกษุ นำโดยพระอุบาลีมหาเถระจากกรุงศรีอยุธยาเดินทางไปยังศรีลังกาตามคำร้องขอเพื่อฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในศรีลังกานิกายสยามวงศ์ ซึ่งสืบทอดมาจนปัจจุบัน

3) พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ เยือนศรีลังกาและทรงวางศิลาฤกษ์ก่อสร้าง “จุฬาลงกรณ์ธรรมศาลา” ที่วัดศรีปรมนันทะ (หรือวัดจุฬาลงกรณ์) ในเมือง Galle

4) พ.ศ. 2482 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชพร้อมด้วยสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เสด็จฯ เยือนศรีลังกาโดยได้เสด็จฯ ยังวัดที่ปทุตามารามอันเป็นวัดพุทธที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในกรุงโคลัมโบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงปลูกต้นไม้มงคล คือ ต้นจันทน์ ต่อมา พ.ศ. 2493 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จฯ เยือนที่วัดที่ปทุตามารามอีกครั้ง

5) พ.ศ. 2542 สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ได้เสด็จฯ เยือนวัดที่ปทุตามาราม เพื่อติดตามความก้าวหน้าการซ่อมแซมยอดฉัตรรัตนเจดีย์ ซึ่งรัฐบาลไทย โดยกระทรวงการต่างประเทศและกรมศิลปากร ได้ดำเนินการให้ความช่วยเหลือในการซ่อมแซมเป็นที่เรียบร้อยแล้วตามที่เจ้าอาวาสของวัดขอความช่วยเหลือผ่านสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงโคลัมโบ ทั้งนี้ ยอดฉัตรดังกล่าว วัดที่ปทุตามารามได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กองการต่างประเทศ, 2556)

ความสัมพันธ์ทางการทูตด้านศาสนาระดับพระราชวงศ์จากฝ่ายไทยที่แสดงออกต่อศรีลังกา นับว่าเป็นลักษณะความสัมพันธ์แบบร่วมมืออย่างใกล้ชิดและยาวนาน ส่งผลให้วัดพุทธในศรีลังกาได้รับผ้าพระกฐินพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผ่านกระทรวงการต่างประเทศเป็นประจำทุกปี (สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงโคลัมโบ, 2565) ด้านศรีลังกาได้แสดงออกต่อความสัมพันธ์ที่ดีในลักษณะเดียวกัน คือ การมอบห่อพระศรีมหาโพธิ์จากวัดพระธาตุเขี้ยวแก้ว เมืองแคนดี้ และจากวัดพระศรีมหาโพธิ์ เมืองอนูราชปุระใน ศรีลังกาเพื่อมาปลูกในไทย นอกจากนั้น ศรีลังกายังได้บริจาคเงินเพื่อร่วมบูรณปฏิสังขรณ์หอไตรและหอระฆัง วัดธรรมาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นวัดในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นวัดที่พระอุบาลีมหาเถระเคยเป็น เจ้าอาวาสก่อนที่จะเดินทางไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในศรีลังกา จำนวน 3,440,000 บาท และนายกรัฐมนตรีศรีลังกาได้เดินทางมาเป็นประธานในพิธีเปิดหอไตรและหอระฆังดังกล่าว เมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2551 (กระทรวงการต่างประเทศ, 2565)

นวนวนเหตุขัดแย้ง : คชสารอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ช้างไทยถูกส่งมอบให้รัฐบาลศรีลังกา มีทั้งหมด 3 เชือก ตามที่ศรีลังการะบุในเอกสารว่า “เพื่อนำไปเป็นช้างแท่นพระเขี้ยวแก้ว” โดยเชือกแรก คือ พลายประตุมหา ถูกส่งไปเมื่อปี 2523 ต่อมาในปี 2544 พลายศรีณรงค์ และพลายศักดิ์สุรินทร์ ถูกส่งไปศรีลังกาพร้อมกัน เนื่องจากทั้ง 3 เชือกมีลักษณะตรงตามหลักคชลักษณ์ของงาอุมบาตร ซึ่งเป็นคชลักษณ์โดดเด่นที่รัฐบาลศรีลังกาในสมัยนั้นต้องการ เพื่อนำมาฝักอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในงานแห่พระธาตุประจำปีของศรีลังกา ที่มีการจัดอย่างต่อเนื่องมากกว่า 270 ปี ผ่านมากกว่า 2 ทศวรรษ ข้อเท็จจริงถูกเปิดเผยโดยองค์การณรงค์เพื่อสิทธิสัตว์ในศรีลังกาว่า พลายศักดิ์สุรินทร์ไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร อีกทั้งยังถูกใช้แรงงานอย่างหนัก ไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่รัฐบาลศรีลังการะบุไว้ ทั้งที่เป็น หุตสันถวไมตรีของไทย ในขณะที่พลายประตุมหา และพลายศรีณรงค์ แม้จะมีการใช้งานไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ในการขอไปจากรัฐบาลไทย แต่มีสภาพความเป็นอยู่ดีกว่าพลายศักดิ์สุรินทร์มาก (ผู้จัดการออนไลน์, 2566)

พลายศักดิ์สุรินทร์ หรือชื่อในภาษาศรีลังกาเรียกว่า มุธุราชา (Muthu Raja) เป็นช้างไทยที่รัฐบาลไทย มอบให้เป็นหุตสันถวไมตรีแก่รัฐบาลศรีลังกา ตั้งแต่ปี 2544 จากกรณีที่กล่าวมาข้างต้น กระทรวงการต่างประเทศระบุว่า พลายศักดิ์สุรินทร์มีอาการบาดเจ็บและมีอาการป่วยที่เด่นชัด คือ แผลหนองขนาดใหญ่ที่สะโพกด้านซ้าย ฝ่าเท้าแบนราบ เล็บเท้าที่ดูบิดเบี้ยวจากการเดินเยอะบนพื้นคอนกรีต และขาซ้ายด้านหน้าที่ดูตึง งอเข้าไม่ได้ ซึ่งอาการป่วยที่ขาซ้ายเป็นหนึ่งในจุดที่สัตวแพทย์กังวลที่สุด เพราะอาจส่งผลกระทบต่อระยะยาว ส่วนอาการที่พบเพิ่มเติม คือ มีโปรตีนปนในปัสสาวะ รวมทั้งค่าความถ่วงจำเพาะผิดปกติ อาจบ่งชี้ถึงการทำงานของไตบกพร่องได้ อาการนี้อาจเกิดจากช้างมีความเครียด จนเกิดภาวะโปรตีนปนในปัสสาวะอยู่ในระดับสูง (พีพีทีวี, 2566)

จุดเริ่มต้นของอาการบาดเจ็บเกิดจากประมาณ 10 ปีที่แล้ว ความรู้ช้างที่ดูแลพลายศักดิ์สุรินทร์เสียชีวิต ทางวัดคันไผ่ไม่ได้ว่าจ้างความรูช้างคนใหม่ที่มีประสบการณ์มาดูแล แต่กลับให้คนขับรถบรรทุกขนส่งช้างเข้ามาดูแลแทน ซึ่งบุคคลผู้ไม่ได้เรียนรู้วิธีการดูแลช้างที่ถูกต้องจึงเกิดปัญหาต่อระบบสุขภาพของช้าง เนื่องจากความกลัว

เพราะช้างเป็นสัตว์ใหญ่ จึงไม่ได้อยู่ใกล้ชิดสร้างความคุ้นเคย ประกอบกับทัศนคติส่วนตัวของความรูช้างเริ่มต้นจากความกลัว การควบคุมบังคับช้างก็จะใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า “หอก” มีลักษณะเป็นไม้ที่มีปลายแหลมแยกออกมาเป็นกิ่งเป็นเคียว

เพื่อบังคับข้างในทำตามคำสั่ง เข้าลักษณะ “ใจคนไม่สื่อถึงใจข้าง” นอกจากนี้ วัฒนธรรมการเลี้ยงดูข้างของชาวศรีลังกา จะให้อาหารหลักแก่ข้าง คือ ทางมะพร้าวกับต้นไม้ที่เป็นไม้ยืนต้น ส่งผลให้ข้างเกิดภาวะท้องอืด อาหารไม่ย่อย ทั้งยังเป็นอาหารที่มีโภชนาการต่ำสำหรับข้าง (SRI LANKA’s News Source, 2023)

นอกเหนือจากการดูแลเรื่องโภชนาการสำหรับข้างอยู่ในระดับต่ำแล้ว การนำข้างไปแห่พระธาตุเขี้ยวแก้ว ถือว่าเป็นงานหนักสำหรับข้างเช่นเดียวกัน โดยในช่วงเดือนกรกฎาคม – สิงหาคม ของทุกปี ศรีลังกาจะมีประเพณีการแห่พระธาตุเขี้ยวแก้ว โดยหลักปฏิบัติตามมาตรฐานของศรีลังกา ข้างเชือกใดที่จะเข้าร่วมแห่พระธาตุเขี้ยวแก้ว เมื่อรัฐบาลศรีลังกาได้เจรจาขอข้างที่มีลักษณะถูกต้องตามคชลักษณ์จากต่างประเทศมาแล้ว ก็จะมีมอบข้างเชือกนั้นให้เป็นกรรมสิทธิ์ของวัดที่มีความประสงค์จะแห่พระธาตุเขี้ยวแก้ว รวมถึงการดูแลข้างเชือกดังกล่าวตลอดอายุขัย กรณีของพลายศักดิ์สุรินทร์ เมื่อทางรัฐบาลไทยส่งมอบให้แก่รัฐบาลศรีลังกาแล้ว ทางรัฐบาลศรีลังกาได้ส่งมอบและโอนกรรมสิทธิ์การดูแลพลายศักดิ์สุรินทร์ให้แก่วัดคันเดวีหาราม เมืองโคลัมโบ และเปลี่ยนชื่อเป็น “มธุราชา”

ประเพณีการแห่พระธาตุเขี้ยวแก้ว ข้างต้องแบกชุดเครื่องทรงต่างๆ เดินเกือบทั้งคืน ประเพณีดังกล่าวนี้ มีจุดเริ่มต้นจากวัดดาลาดา มาลิกาวา เมืองแคนดี้ เป็นวัดที่พลายประตุมอาศัยอยู่ โดยชาวศรีลังกาที่นับถือศาสนาพุทธจะเข้าร่วมพิธีแห่ประมาณ 19.00 น. ถึง 01.00 น. ต่อมาเมื่อประเพณีการแห่พระธาตุเขี้ยวแก้วของวัดดาลาดา มาลิกาวา มีชื่อเสียง จึงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวสนใจเข้าชมจำนวนมากในปีต่อๆ มา ทำให้วัดพุทธหลายๆ วัดเริ่มทำตาม เนื่องจากจำนวนนักท่องเที่ยวส่งผลต่อจำนวนปัจจัยที่เข้าสู่วัด จึงเป็นแรงจูงใจด้านปัจจัยควบคู่กับการกระตุ้นใช้แรงงานข้างอย่างหนักหน่วงตลอดเทศกาล เพราะวัดพุทธหลายๆ วัดที่สนใจแห่พระธาตุเขี้ยวแก้ว ไม่ได้มีข้างลักษณะดีทุกวัด ดังนั้น จึงต้องขอยืมข้างจากวัดที่มีกรรมสิทธิ์ในตัวข้างลักษณะดีมาร่วมในพิธี เฉลี่ยแล้วข้าง 1 เชือก จะต้องเข้าร่วมพิธีประมาณ 30 วันติดต่อกัน ดังนั้น กรณีพลายศักดิ์สุรินทร์ จึงเป็นตัวอย่างของข้างที่มีลักษณะดี ที่ถูกใช้แรงงานอย่างหนักเฉพาะช่วงเทศกาลแห่พระธาตุเขี้ยวแก้ว และยังไม่รวมถึงการถูกใช้แรงงานผิดประเพณีนอกเทศกาล ยาวนานเกือบ 20 ปี ส่งผลต่อสุขภาพของพ่อพลายอย่างเห็นได้ชัด ทำให้เกิดเป็นกระแสว่าพลายศักดิ์สุรินทร์ ต้องการจะรักษาตัวและย้ายจากวัดไปอยู่ที่สวนสัตว์ เป็นเหตุให้ชาวศรีลังการู้จักพลายศักดิ์สุรินทร์ นำไปสู่กระแสความสนใจและความสงสารข้างอย่างท่วมท้น อันเนื่องมาจากจำนวนคนเข้าเยี่ยมพลายศักดิ์สุรินทร์ ณ สวนสัตว์ เพิ่มขึ้น 7 – 8 เท่า ในช่วงเวลาไม่นาน (ไทยพีบีเอส, 2566)

วาทกรรมทางการเมือง “ข้างสองแผ่นดิน”

จากกรณีข้างต้น “ความสงสารข้างถูกใช้แรงงาน” ได้ปลุกกระแสคนรักข้างในศรีลังกาและไทยอย่างรวดเร็ว จึงเป็นที่มาของการเรียกร้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาดูแลสวัสดิภาพของข้าง โดยในเดือนพฤษภาคม 2565 กระทรวงการต่างประเทศไทย ได้รับแจ้งจากกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า องค์การ Rally for Animal Rights & Environment (RARE) ซึ่งเป็นองค์การด้านการพิทักษ์สิทธิสัตว์ในศรีลังกา ร้องเรียนเกี่ยวกับการใช้แรงงานพลายศักดิ์สุรินทร์ที่ค่อนข้างหนัก และพลายศักดิ์สุรินทร์ไม่ได้รับการดูแลและควรได้รับการรักษาพยาบาลอย่างเร่งด่วน จุดเริ่มต้นแห่งวาทกรรมทางการเมือง-การทูตระหว่างประเทศ จึงอุบัติขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เหตุเพราะ “พลายศักดิ์สุรินทร์” คือ “ข้างพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ไทยเมื่อ 37 ปีก่อน เพื่อปฏิบัติภารกิจอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ อันเป็นสิ่งสำคัญต่อจิตใจของชาวศรีลังกาทั้งมวล” ฉะนั้น เพื่อให้เห็นถึงวาทกรรมทางการเมืองของทั้งสองฝ่าย รวมไปถึงวิธีการรับมือโดยใช้เครื่องมือทางการทูตอย่างมีชั้นเชิงของฝ่ายไทย นับเป็นหนึ่งในกรณีศึกษาที่น่าสนใจในแวดวงการทูตไทย ดังต่อไปนี้

วาทกรรมทางการเมืองในฐานะของขวัญพระราชทาน สำหรับประเด็นนี้สาระสำคัญ คือ “ข้างไทยราชา เป็นของขวัญพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ไทยมอบให้แก่รัฐบาลศรีลังกา การขอของขวัญที่มอบให้ คือนั่น ผิดจรรยาบรรณการแห่งพระบรมสารีริกธาตุศักดิ์สิทธิ์ การแห่พระเชี้ยวแก้ว เปรียบเสมือนการถวายของแด่พระพุทธเจ้า มีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่อาจละเลยไม่ได้” (ข้าวสด, 2566)

ฝ่ายศรีลังกา โดยนายเชรฐุชา ไวเฮอร์เน นักการเมืองผู้นำฝ่ายค้าน อดีตผู้นำผู้ปกครองสำนักงานของหัวหน้าฝ่ายอุปภุชจากวัดศรีดาลดา มาลากา และป็นหัวหน้าฝ่ายฆราวาสที่มีอำนาจจัดการส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมเกี่ยวกับวัดในเมืองแคนดี้ กล่าวว่า “ข้าพเจ้าทูลขอต่อพระเจ้าภูมิพลมหาราชาแห่งประเทศไทย ขอให้ถวายลูกข้างแก่วัดศรีดาลดา คำขอนั้นได้รับมอบข้างในปี 2529 ลูกข้างตัวนี้เดินทางมาโดยเครื่องบินรบเครื่องบินขนส่งของสหรัฐอเมริกา และได้รับอนุมัติพิเศษจาก เจอร์ เจวาร์ดิน ผู้นำศรีลังกาในสมัยนั้น” และยืนยันว่า ข้างที่ได้รับพระราชทานได้รับการดูแลอย่างดีจากรุ่นพี่ที่จบทางด้านสัตวแพทยศาสตร์ หากนับตั้งแต่ได้รับของขวัญขึ้นพิเศษนี้มา เป็นเวลารวม 37 ปี ทางวัดต้องใช้เงินจำนวนมหาศาลในการดูแล ขณะนี้ พลายศักดิ์สุรินทร์ ถูกส่งตัวกลับประเทศไทยไปแล้ว ท่ามกลางความไม่เห็นด้วยของคณะผู้บริหารวัด เสมือนกษัตริย์ตรัสแล้วคืนคำ และหากฝ่ายไทยต้องการจะนำข้างอีก 2 เชือกกลับ ฝ่ายศรีลังกาจะฟ้องร้องเรียกค่าชดเชยดูแล

ข้างทั้ง 3 เชือก เพราะฝ่ายไทยไม่ยึดถือตามข้อตกลงส่งมอบสัตว์เป็นทูตสันถวไมตรี (The Sunday Times, 2023)

จากสถานการณ์ข้างต้น หากมองในด้านผลประโยชน์แห่งชาติ สามารถตีความฝ่ายศรีลังกาได้ว่า

ก. พลายศักดิ์สุรินทร์และข้างอีก 2 เชือก คือ ผลประโยชน์ที่ชอบธรรม (Legitimate Interests) ตามข้อตกลงส่งมอบสัตว์เป็นทูตสันถวไมตรี ทั้งยังเป็นกรรมสิทธิ์อย่างถูกต้องทุกประการของวัดศรีตาลดา ไม่ว่าจะเป็นการอภิบาลตลอดอายุขัย การนำไปใช้ประโยชน์ทางศาสนาซึ่งเป็นกิจกรรมของวัดและอื่นๆ ฯลฯ เมื่อถูกวิพากษ์เรื่องการดูแลข้าง และถูกแทรกแซงกรรมสิทธิ์ตัวข้างในเวลาต่อมา ย่อมกระทบถึงเม็ดเงินที่วัดต้องสูญเสียไปก่อนหน้านี้จากการดูแลข้าง รวมถึงเม็ดเงินจากรายได้ในอนาคตตลอดอายุขัยของข้างในครอบครอง ซึ่งแน่นอนว่าทางวัดเองต้องการการรับประกันตัวเงินจากฝ่ายไทย การใช้วาทกรรมทางการเมืองและเครื่องมือทางการทูตของฝ่ายไทยเพื่อลดความขัดแย้ง ดังนี้

นายวรารุช ศิลปอาชา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขณะดำรงตำแหน่งเมื่อ 4 กรกฎาคม 2566 กล่าวว่า “ก่อนหน้านี้เป็นการจัดการภายในของศรีลังกา ซึ่งเราจะไม่ขอกล่าวถึงและไม่ขอกล่าวถึง แต่หลังจากนี้เราจะขอรับผิดชอบทั้งหมด” โดยฝ่ายไทยใช้เครื่องมือทางการทูตเพื่อนำของขวัญพระราชทานกลับสู่ประเทศไทย ดังนี้

1) กระทรวงการต่างประเทศหารือเรื่องข้างต้นกับกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นการเร่งด่วน และได้สั่งการให้สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงโคลัมโบ เข้าตรวจสอบข้อเท็จจริง

2) วันที่ 24 สิงหาคม 2565 สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงโคลัมโบ ได้ตรวจสอบข้อเท็จจริงในเบื้องต้น พบว่า พลายศักดิ์สุรินทร์มีสุขภาพและสภาพความเป็นอยู่ไม่ตึงนัก จึงได้ร่วมกับคณะสัตวแพทย์และผู้เชี่ยวชาญไทยจากกรมอุทยาน สัตว์ป่า และพันธุ์พืช องค์การสวนสัตว์แห่งประเทศไทยในพระราชูปถัมภ์ และองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ เดินทางไปตรวจสอบสุขภาพและความเป็นอยู่ของพลายศักดิ์สุรินทร์อีกครั้ง หลังจากการตรวจสอบคณะสัตวแพทย์และผู้เชี่ยวชาญเห็นว่า ควรให้พลายศักดิ์สุรินทร์หยุดการทำงานและส่งตัวกลับมารักษาอาการป่วยที่ประเทศไทย

3) วันที่ 9 พฤศจิกายน 2565 พลายศักดิ์สุรินทร์ถูกนำตัวไปรักษาและฟื้นฟู

สุขภาพเบื้องต้นที่ สวนสัตว์ Dehiwala โดยมีคณะผู้เชี่ยวชาญไทยและศรีลังกาให้การดูแลจากสถานการณ์การเจ็บป่วยขั้นรุนแรงของพลายศักดิ์สุรินทร์ และการส่งคณะผู้เชี่ยวชาญคชบาลจากประเทศไทยมาดูแลรักษาอย่างใกล้ชิด ส่งผลให้ในเดือนกุมภาพันธ์ 2566 รัฐบาลศรีลังกาเห็นชอบว่า พลายศักดิ์สุรินทร์ ควรได้รับการดูแลสุขภาพที่เหมาะสมโดยเร่งด่วน และเห็นชอบให้นำพลายศักดิ์สุรินทร์กลับมารักษาอาการป่วยที่ประเทศไทย

ข) พลายศักดิ์สุรินทร์และช้างอีก 2 เชือก คือ ผลประโยชน์ที่เป็นหัวใจสำคัญ (Hard-Core Interests) เพราะเป็นช้างที่มีลักษณะดี คือ มีงาอัมบาตร ทั้งยังเป็นช้างพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ไทยรัชกาลที่ 9 เพื่อภารกิจสืบสานอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งศรีลังกามองว่าเป็นเกียรติภูมิและศักดิ์ศรีที่มีจากกล่าวล่วงได้ เพราะการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุเปรียบเสมือนการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปีละครั้งเท่านั้น โดยภารกิจนี้วัดที่มีความศรัทธาได้ยึดถือเป็นประเพณีปฏิบัติอันยาวนานถึง 270 ปี แสดงให้เห็นถึงพลังศรัทธาของพุทธศาสนิกชนชาวศรีลังกา ฉะนั้น ประเพณีอันสำคัญยิ่งต่อชาวพุทธเช่นนี้ “ช้าง” อันเป็นพาหนะในการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ย่อมต้องมีลักษณะดีตามตำราคชลักษณ์เช่นเดียวกัน เพราะชาวศรีลังกาเชื่อว่า “ช้าง” เปรียบเสมือนเกียรติยศและศักดิ์ศรี ทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ของศาสนาพุทธและเป็นสัญลักษณ์ของราชาในสมัยโบราณ ดังนั้น วัดพุทธในศรีลังกาจึงนิยมเลี้ยงช้างไว้ทุกวัด

การใช้วาทกรรมทางการเมืองและเครื่องมือทางการเมืองของฝ่ายไทยเพื่อลดความขัดแย้ง ดังนี้

นายวรารุณ ศิลปอาชา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขณะดำรงตำแหน่งเมื่อ 4 กรกฎาคม 2566 กล่าวว่า ก่อนหน้านี้นี้พระศรีลังกาต้องการให้รัฐบาลไทยต้องส่งคืนพลายศักดิ์สุรินทร์ หากรักษาเสร็จและต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด เพราะในเอกสารข้อตกลงส่งมอบสัตว์เป็น ทูตสันถวไมตรีเขียนไว้อย่างกว้างๆ ไม่ได้ระบุถึงรายละเอียดปลีกย่อย อาทิ การดูแลสุขภาพและสุขภาพของช้าง การส่งคืนหากพบว่าประเทศต้นทางไม่สามารถดูแลช้างได้ดี รวมถึงการใช้งานช้างต้องไม่เข้าข่ายการใช้แรงงานสัตว์อย่างทารุณ เป็นต้น จึงเป็นช่องว่างที่ยังพอจะดำเนินการช่วยเหลือพลายศักดิ์สุรินทร์ได้ แต่ไม่รวมถึงช้างพลายอีก 2 เชือก ที่รัฐบาลไทยส่งมอบให้รัฐบาลศรีลังกาไปพร้อมกันเมื่อ 37 ปีก่อน (พีพีทีวี, 2566) ทั้งนี้ที่พลายศักดิ์สุรินทร์กลับสู่แผ่นดินมาตุภูมิ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ โดยได้รับแจ้งจากสำนักพระราชวัง ว่า “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงทราบ

ฝ่าละอองธุลีพระบาท เรื่อง ช้างพลายศักดิ์สุรินทร์ ซึ่งรัฐบาลไทยได้นำช้างพลายศักดิ์สุรินทร์ กลับจากประเทศศรีลังกา มาทำการรักษาอาการป่วย ณ สถาบันคชบาลแห่งชาติ ในพระอุปถัมภ์ฯ อำเภอน้ำหนาว จังหวัดลำปาง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับช้างพลายศักดิ์สุรินทร์ ไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ ซึ่งสำนักพระราชวัง ได้แจ้งเรื่องมายังผู้อำนวยการสถาบัน คชบาลแห่งชาติ ในพระอุปถัมภ์ฯ เพื่อนำส่งค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาให้กับสำนักพระราชวัง ต่อไป พระมหากรุณาธิคุณในครั้งนี้ ยิ่งความปลาบปลื้มปิติแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และเป็นกำลังใจสำคัญแก่เจ้าหน้าที่กระทรวงในการสนองพระราชดำริรักษาช้างพลายศักดิ์สุรินทร์ อย่างเต็มกำลังความสามารถต่อไป” (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2566) โดยฝ่ายไทยใช้เครื่องมือทางการทูตเพื่อลดความขัดแย้งในประเด็นการเรียกร้องให้ส่งพลายศักดิ์สุรินทร์กลับศรีลังกา คือ นางสาวกัญญา ศิลปอาชา อดีตหัวหน้าพรรคชาติไทยพัฒนา ซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการประสานงานช่วยเหลือพลายศักดิ์สุรินทร์กลับประเทศไทย มีความศรัทธาบริจาคสีทองจำนวน 2.8 ตัน ให้แก่เจ้าอาวาสวัดคันเค้ เพราะทราบมาว่าท่านเจ้าอาวาสกำลังสร้างองค์พระใหญ่องค์หนึ่งที่วัด และขาดสีทองที่จะใช้ทำองค์พระ ซึ่งในศรีลังกาไม่มี ต้องสั่งจากประเทศไทยทั้งหมด สอดคล้องกับเงื่อนไขที่เจ้าอาวาสที่ได้กรุณาให้พลายศักดิ์สุรินทร์มารักษาตัว โดยท่านใช้คำว่า “กระทั้งแข็งแรงเต็มร้อย” ซึ่งคำว่า นีวินิจฉัยยาก และเมื่อดูจากสภาพของพ่อพลายแล้วทรุดโทรมมาก น่าจะต้องรักษาตัวอยู่ที่เมืองไทย อีกยาวอาจจะจนสิ้นอายุขัย (ผู้จัดการออนไลน์, 2566)

ช่องว่างระหว่างบรรทัดกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยการส่งออกช้างเป็นทูตสันถวไมตรีกับนานาประเทศ

การส่งช้างออกนอกราชอาณาจักรเพื่อสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศ มีข้อกำหนดเอาไว้ว่า “ตลอดระยะเวลาที่ช้างอยู่นอกราชอาณาจักรต้องมีความอยู่อย่างหรือผู้บังคับช้างอย่างน้อย 2 คนต่อช้าง 1 เชือก โดย ปีแรกความอยู่อย่างหรือผู้บังคับช้างจะต้องเป็นสัญชาติไทย และต้องมีการทำเอกสารยื่นขออนุญาตพร้อมหลักฐาน” แต่ยังไม่ได้กล่าวถึงมาตรการการดูแลช้างไทยในต่างแดน จึงเข้าลักษณะ สัตว์ที่ส่งออกไปแล้วคือ ส่งออกไปเลย ไม่มีกำหนดการส่งคืน หากไม่ใช่เพื่อการศึกษาวิจัย ฉะนั้นแล้วการดูแลช้างจึงต้องขึ้นกับประเทศปลายทางว่าประเทศนั้นจะมีมาตรการการดูแลช้างไทยอย่างไร สอดคล้องกับข้อมูลจากสถานทูตไทยประจำประเทศศรีลังกา ได้ระบุว่า เอกสารความตกลงการส่งมอบช้างไทยเมื่อปี 2544 ให้แก่รัฐบาลศรีลังกา เขียนไว้แบบหลวมๆ เพื่อ

เป็นทูตสันถวไมตรีแก่ทางการศรีลังกา แต่ไม่ได้ระบุเงื่อนไขรายละเอียดอย่างชัดเจน เกี่ยวกับประเทศปลายทางจะต้องดูแลช้างไทยอย่างไร ฉะนั้นทางรัฐบาลศรีลังกาจึงน่าจะทำเอกสารคู่ฉบับขึ้นมาเพื่อมอบกรรมสิทธิ์ช้างไทยทั้ง 3 เชือกให้กับวัดคันเดัวิหาร ซึ่งในกรณีดังกล่าวนี้ ถือเป็นความหละหลวมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจากประเทศไทยอย่างเห็นได้ชัด เพราะการทำเอกสารความตกลงเพื่อสัมพันธ์ไมตรีสัตว์ทูตสันถวไมตรี มีเงื่อนไขที่สำคัญ คือ การแสดงเจตนาให้มีผลผูกพันโดยการให้สัตยาบัน ซึ่งต้องถูกกฎหมายภายในของไทย ดังนั้น การอนุญาตให้ช้างออกไปนอกราชอาณาจักร รัฐบาลจึงควรทำเอกสารความตกลงฯ โดยไม่ขัดหรือแย้งกับพระราชบัญญัติการส่งออกไปนอกและการนำเข้ามาในราชอาณาจักรซึ่งสินค้า พ.ศ.2522 พระราชกฤษฎีกาควบคุมการส่งออกไปนอกราชอาณาจักรซึ่งสินค้าบางอย่าง (ฉบับที่ 13) พ.ศ. 2490 ซึ่งได้แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชกฤษฎีกาควบคุมการส่งออกไปนอกราชอาณาจักรซึ่งสินค้าบางอย่าง (ฉบับที่ 20) พ.ศ.2494 ต่อมามีการปรับปรุงให้การส่งช้างออกนอกราชอาณาจักรเป็นไปด้วยความรอบคอบและทันกับสถานการณ์ของช้างบ้านของประเทศไทย อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชจึงออกระเบียบ คือ ระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชว่าด้วยการอนุญาตให้ส่งช้างออกไปนอกราชอาณาจักร พ.ศ. 2547 ซึ่งสาระสำคัญก็ยังคงกล่าวถึงเงื่อนไขการแสดงตัวรูปพรรณของช้าง การขออนุญาตจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ กระทรวงมหาดไทย และรายละเอียดการดูแลช้างซึ่งมีระยะเวลาไม่เกิน 1 ปี จึงหมายความว่าถึง ระหว่างปี 2544 – 2559 ประเทศไทยมีการส่งออกช้างไปเป็นทูตสันถวไมตรี อาทิ

- 1) ปี 2523 กรมป่าไม้ส่งออกช้าง 1 เชือกไปประเทศศรีลังกา คือ พลายประทุมผา
- 2) ปี 2544 กรมป่าไม้ส่งออกช้าง 2 เชือกไปประเทศศรีลังกา คือ พลายศักดิ์สุรินทร์ และ พลายศรีณรงค์
- 3) ปี 2544 กรมป่าไม้ส่งออกช้าง 3 เชือกไปประเทศเดนมาร์ก
- 4) ปี 2545 กรมป่าไม้ ส่งออกช้าง 2 เชือกไปยังประเทศญี่ปุ่น
- 5) ปี 2547 กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช ส่งช้าง 2 เชือกไปประเทศสวีเดน
- 6) ปี 2548 จังหวัดสุรินทร์ ส่งออกช้าง 2 เชือกไปประเทศญี่ปุ่น คือ พลายอาทิตย์ และ พังอุทัย

ซึ่งช้างทั้ง 12 เชือก ถูกส่งออกนอกราชอาณาจักรโดยไม่มีการลงรายละเอียดการดูแลอย่างละเอียดรอบคอบ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิภาพของช้าง

ไทยในต่างแดน และไม่ได้ถูกระบุวัตถุประสงค์ในการออกนอกราชอาณาจักรว่า “เพื่อสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศ” จึงเท่ากับว่า การส่งช้างไทยไปเจริญสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศในฐานะ “สัตว์ทูตสันถวไมตรี” ไม่มีเอกสารรับรองสถานะดังกล่าวจากฝ่ายประเทศไทย ส่งผลให้ช้างสันถวไมตรีมีสถานะไม่แตกต่างกับช้างในสวนสัตว์ต่างแดนหรือช้างในงานนิทรรศการ แต่อย่างใด

ต่อมาประเทศไทยไม่อนุญาตให้ส่งออกช้างออกนอกราชอาณาจักรมาตั้งแต่ปี 2552 เพื่อป้องกันการนำช้างป่ามาสวมเป็นช้างบ้านเพื่อส่งออกต่างประเทศ แต่จากข้อมูลของกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช ระหว่างปี 2544-2559 ประเทศไทยยังคงมีการส่งออกช้างไปเป็นทูตสันถวไมตรีอยู่ โดยในปี 2559 องค์การสวนสัตว์ในพระบรมราชูปถัมภ์ ส่งออกช้าง 8 เชือกไปประเทศออสเตรเลีย หากแต่สถานการณ์ของช้างไทยเมื่อต้องออกนอกราชอาณาจักรในช่วงหลังปี 2552 จะมีความชัดเจนและมีมาตรการดูแลที่ดีขึ้น เนื่องจากมีประกาศกระทรวงพาณิชย์ในปี 2555 เรื่อง กำหนดให้ช้างเป็นสินค้าที่ต้องขออนุญาตในการส่งออกไปนอกราชอาณาจักร โดยระบุว่า เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และเพื่อประโยชน์ของรัฐในการอนุรักษ์ช้างไทย สมควรปรับปรุงมาตรการส่งออกช้างให้มีความชัดเจนและเหมาะสมกับสถานการณ์ส่งออกในปัจจุบัน แต่ในรายละเอียดยังไม่ได้กล่าวถึงการดูแลสวัสดิภาพของช้างไทยในต่างแดนและสถานะสัตว์ทูตสันถวไมตรี เพียงแต่กำหนดไว้ในประกาศ ข้อ 3 ว่า “ช้าง” หมายความว่า ช้างชนิดพันธุ์ *Elephas maximus* และให้ความหมายรวมถึง นำเชื้อ เอ็มบริโอ ขน เนื้อหนัง ฟัน งา ขนลาย เล็บ กระดูก เลือด สารพันธุกรรม หรือส่วนต่างๆ ที่ได้มาจากช้างทั้งที่มีชีวิตหรือตายแล้ว ตลอดจนผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจากส่วนต่างๆ ที่ได้มาจากช้างดังกล่าว (ประกาศกระทรวงพาณิชย์, 2555)

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ตั้งแต่ก่อนปี 2544 – 2559 สถานะช้างออกนอกราชอาณาจักรของประเทศไทย มิได้มีการแบ่งลำดับชั้นอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากกฎหมายภายในประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับช้างเพื่อการส่งออก ได้ตราช้างเป็นสินค้าเพื่อการส่งออกอย่างชัดเจน ต่อมาได้มีประกาศระเบียบกระทรวงพาณิชย์ ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ในการอนุญาตให้ส่งช้างออกนอกราชอาณาจักร (ราชกิจจานุเบกษา, 2562: 1-8) ที่ระบุไว้อย่างชัดเจนใน ข้อ 4 (2) ว่า “การส่งออกช้างมีชีวิตออกไปนอกราชอาณาจักรเพื่อสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศซึ่งดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐ” เป็นการระบุสถานะสัตว์ทูตสันถวไมตรีอย่างชัดเจน และได้มีการระบุถึงการดูแลสวัสดิภาพของช้างไทยกับประเทศ

ปลายทางไว้ใน ข้อ 14 หน่วยงานรัฐ (ผู้จัดส่งช้าง) และหน่วยงานรัฐบาลของต่างประเทศ (ผู้นำเข้าช้าง) ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไข ดังนี้

ข้อ 14 (1) เมื่อจะส่งช้างออกไปนอกราชอาณาจักรหรือนำกลับเข้ามาในราชอาณาจักรผู้จัดส่งช้างต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะในเรื่องการย้ายและจำหน่ายทะเบียนและกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง

ข้อ 14 (2) ผู้จัดส่งช้างต้องจัดให้มีควาญช้างหรือผู้บังคับช้าง อย่างน้อย 2 คน ต่อช้าง 1 เชือก ร่วมเดินทางไปประจำ ณ ต่างประเทศและกลับพร้อมกับช้างทุกครั้ง

ข้อ 14 (3) ผู้จัดส่งช้างต้องแจ้งให้ผู้นำเข้าช้างจัดให้มีผู้ประกอบวิชาชีพการสัตวแพทย์ชั้นหนึ่งหรือเทียบเท่าตามกฎหมายของประเทศไทยหรือประเทศผู้นำเข้าเพื่อดำเนินการ ดังต่อไปนี้

วรรค 1 การดูแลรักษาสุขภาพช้างตลอดการเดินทาง ทั้งขณะส่งออกไปนอกและนำกลับเข้ามาในราชอาณาจักร และจัดทำรายงานการขนส่งช้างตลอดการเดินทางภายใน 15 วันนับแต่วันที่ส่งช้างถึงที่พักปลายทาง ทั้งไปและกลับให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ทราบ

วรรค 2 การดูแลรักษาสุขภาพช้าง สวัสดิภาพ และการดำรงชีวิตที่ดีของช้างระหว่างการพักอาศัยในต่างประเทศ รวมทั้งให้คำแนะนำการปรับปรุงสถานที่พักอาศัยของช้างให้ดีและเหมาะสมกับช้างและจัดทำผลการตรวจสอบสุขภาพช้างทุก 6 เดือน ให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ทราบภายใน 15 วันนับแต่วันที่ครบกำหนด

ข้อ 14 (4) ผู้นำเข้าช้างต้องยินยอมให้คณะเจ้าหน้าที่จากประเทศไทยซึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานด้านอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพันธุ์พืชที่ใกล้สูญพันธุ์ 1 คน เจ้าหน้าที่วิทยากร กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช 1 คน และสัตวแพทย์ของหน่วยงานของรัฐ ผู้จัดส่งช้าง 1 คน รวมจำนวน 3 คน ไปตรวจสอบสภาพความเป็นอยู่และสวัสดิภาพของช้าง รวมทั้งติดตามผลการปฏิบัติงาน 1 ครั้ง ต่อปีปฏิทิน เพื่อให้เป็นไปตามความตกลง ระเบียบนี้และเกณฑ์ที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ประกาศกำหนด โดยผู้นำเข้าช้างเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายเท่าที่จำเป็นและใช้จ่ายจริง

ข้อ 14 (7) กรณีช้างป่วยหรือมีอาการที่แสดงถึงความผิดปกติ ผู้นำเข้าช้างต้องแจ้งให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ทราบภายใน 48 ชั่วโมงนับแต่เวลาที่ทราบและให้การรักษาโดยเร็วที่สุด ทั้งนี้หากครบกำหนดเวลาตามความตกลง ให้กรมอุทยาน

แห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช พิจารณายาวระยะเวลาให้ข้างอยู่ในต่างประเทศได้ตามที่เห็นสมควร

ข้อ 16 ได้ระบุถึงหลักประกันของข้างไทยในต่างแดน ไว้ว่า ผู้ขออนุญาตส่งข้างออกไปนอกราชอาณาจักรต้องยื่นคำขออนุญาตพร้อมเอกสารหลักฐานทุกครั้ง

ข้อ 16 (2) เอกสารหลักฐานคำขออนุญาตส่งข้างออกไปนอกราชอาณาจักรจะต้องทำสำเนาความ ตกลงเพื่อสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศ ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลต่างประเทศ เป็นภาษาอังกฤษ 1 ฉบับ และแปลเป็นภาษาไทยอีก 1 ฉบับโดยความตกลงดังกล่าวต้องมีรายละเอียดตามที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชกำหนด โดยธรรมเนียมปฏิบัติแล้ว การลงนามในความตกลงเพื่อสัมพันธ์ไมตรีสัตว์ทูตสันถวไมตรีควรมีเนื้อหาครอบคลุมการดูแลสัตว์อย่างถูกต้องตามหลักคชบาล สวัสดิภาพและความปลอดภัยของข้างไทยในต่างแดน รวมถึงการป้องกันการทารุณกรรมและการใช้แรงงานข้างผิดประเภท โดยอาศัยกรอบกฎหมายภายในประเทศ อาทิ พระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ. 2557 ประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เรื่องการจัดสวัสดิภาพข้างในปางช้าง พ.ศ. 2563 และอาจรวมถึงอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ (The Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora: CITES)

องค์ความรู้ในการศึกษา

จากการศึกษาวาทกรรมทางการเมือง “พลายศักดิ์สุรินทร์” ทูตสันถวไมตรีไทย-ศรีลังกา พบว่า ตั้งแต่ก่อนปี 2544 – 2559 สถานะข้างออกนอกราชอาณาจักรของประเทศไทย มิได้มีการแบ่งลำดับชั้นของข้างอีกทั้งไม่ได้ระบุเกี่ยวกับสวัสดิภาพความเป็นอยู่ของข้างเมื่อต้องอยู่ต่างประเทศ ถึงแม้ว่าข้างเชือกนั้นจะไปในฐานะทูตสันถวไมตรีก็ตาม จนกระทั่งปี 2562 กระทรวงพาณิชย์ได้ประกาศระเบียบว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ในการอนุญาตให้ส่งข้างออกนอกราชอาณาจักร ระบุไว้อย่างชัดเจนใน ข้อ 14 (1) (2) (3) (4) (7) และข้อ 16 (2) กล่าวคือ “การส่งออกข้างมีชีวิตออกไปนอกราชอาณาจักร จะเพื่อการใดก็ตาม หน่วยงานรัฐ (ผู้จัดส่งข้าง) และหน่วยงานรัฐบาลของต่างประเทศ (ผู้นำเข้าข้าง) จะต้องระบุถึงกระบวนการดูแลสวัสดิภาพของข้างไทยกับประเทศปลายทางไว้ในเอกสารด้วย นับว่าเป็นหลักประกันขั้นพื้นฐานสำหรับการดูแลสัตว์อย่างถูกต้องตามหลักคชบาลอย่างเป็นรูปธรรม

สรุป

บทเรียนกรณีพลาซาคัดส์สุรินทร์ ทำให้ประเทศไทยต้องเพิ่มมาตรการการดูแลสุขภาพสภาพของช้างไทยอีก 2 เชือก ในฐานะทูตสันถวไมตรี เพื่อลดความขัดแย้งกับประเทศศรีลังกา คือ

1. เกิดโครงการความร่วมมือกันระหว่าง ไทยกับศรีลังกา เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ บุคลากร เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลช้าง ซึ่งการทำเช่นนี้จะสามารถแก้ไขปัญหาสุขภาพของพลาซาคัดส์และพลาซาคัดส์ในระยะยาวในประเทศศรีลังกาได้ และเชื่อว่า จะสร้างความเชื่อมั่นให้ประชาชนคนไทยคลายความห่วงกังวลต่อ ช้างไทยที่ยังอยู่ในศรีลังกาสามารถได้รับการดูแลสุขภาพอย่างต่อเนื่อง

2. เกิดบันทึกความเข้าใจ (Memorandum of Understanding : MOU) ระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจากรัฐบาลไทยและรัฐบาลศรีลังกา โดยฝ่ายไทยมอบหมายให้กรมอุทยานฯ และองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) เป็นหน่วยงานผู้มีอำนาจลงนาม ในบันทึกความเข้าใจ ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของประเทศศรีลังกา เพื่อทำความเข้าใจ แลกเปลี่ยนเทคโนโลยี และความรู้ทางการแพทย์เกี่ยวกับการดูแลช้าง ซึ่งแนวทางนี้จะทำให้ การดูแลช้างเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

จากเรื่องราวของพลาซาคัดส์สุรินทร์ ถือเป็นบทเรียนยิ่งใหญ่ที่ทำให้ทลายเกียรติภูมิของชาติด้วยบทบาทของสัตว์ทูตสันถวไมตรีและสัตว์คู่บ้านคู่เมือง รวมถึงการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่ล้าสมัยเกี่ยวกับช้างไทยเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ภายในประเทศ และระหว่างประเทศ ซึ่งบทบาทสำคัญของรัฐบาลไทยยุคปัจจุบัน (พ.ศ. 2566) เกี่ยวกับสถานการณ์ช้าง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหน่วยงานรับผิดชอบทั้ง ยังได้ยกเลิกนโยบายส่งออกช้าง แต่ในกรณีที่ประเทศใดมีความต้องการแลกเปลี่ยนช้างไทยไปต่างประเทศ ทั้งนี้หมายถึงหากจะรื้อฟื้นนโยบายส่งช้างเพื่อเป็นทูตสันถวไมตรี ทางกระทรวงฯ จะต้องพิจารณาและทำข้อตกลงเป็นรายกรณีไป โดยข้อตกลงนั้นต้องไม่ขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนูญไทย กฎหมายภายในอื่นๆ ของรัฐไทย และกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองสวัสดิภาพสัตว์ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

การศึกษากฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยการคุ้มครองสวัสดิภาพสัตว์สำหรับประเทศยังอยู่ในวงจำกัด ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับความก้าวหน้าของกฎหมาย การให้สัตยาบัน การอนุวัติกฎหมายภายในประเทศตามหลักการสากล รวมถึงสถานการณ์การคุ้มครองสวัสดิภาพสัตว์อย่างเป็นรูปธรรม

บรรณานุกรม

- กระทรวงการต่างประเทศ. (30 พฤศจิกายน 2565). **สาธารณรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตย ศรีลังกา : ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม**. สืบค้นเมื่อ 22 มกราคม 2567. จาก <https://www.mfa.go.th/th/content/5d5bc-c1b15e39c3060009fc7?cate=5d5bcb4e15e39c3060006870>
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (4 กรกฎาคม 2566). **ในหลวงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับพลายศักดิ์สุรินทร์ไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์**. สืบค้นเมื่อ 22 กุมภาพันธ์ 2567. จาก <https://www.mnre.go.th/th/news/detail/159154>
- กรมความร่วมมือระหว่างประเทศ. (28 พฤศจิกายน 2565). **ข้อมูลทั่วไปความร่วมมือเพื่อการพัฒนาศรีลังกา : กระทรวงการต่างประเทศ**. สืบค้นเมื่อ 20 มกราคม 2567. จาก <https://tica-thaigov.mfa.go.th/th/content/116958-sri-lanka?cate=5f45ed31d2798552841a9313>
- กรมประชาสัมพันธ์. (31 พฤษภาคม 2566). **ไทยและศรีลังกา ย้ำความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดบนพื้นฐานร่วมทางศาสนาและวัฒนธรรม**. สืบค้นเมื่อ 18 มกราคม 2567. จาก <https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/id/39/iid/186111>
- กองการต่างประเทศ. (4 ตุลาคม 2556). **ข้อมูลความสัมพันธ์ทวิภาคีทวีปเอเชีย : กระทรวงวัฒนธรรม**. สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2567. จาก https://www2.m-culture.go.th/international/ewt_news.php?nid=111&filename=index
- ข่าวสด. (6 กรกฎาคม 2566). **ศรีลังกา ชูฟ้องเรียกค่าเสียหาย หากมารับ “พลายประตู่ผา-พลายศรีณรงค์” กลับไทย**. สืบค้นเมื่อ 10 มกราคม 2567. จาก <https://>

today.line.me/th/v2/article/wJzxagl

ทศพล ชัยสัมฤทธิ์ผล. (3 กรกฎาคม 2566). พระศรีลังกาต้องการให้ไทยต้องส่งคืน “พลายศักดิ์สุรินทร์” หากรักษาเสร็จ. สืบค้นเมื่อ 20 มกราคม 2567. จาก <https://www.bbc.com/thai/articles/c4n42r2rklgo>

ไทยพีบีเอส. (29 มิถุนายน 2566). “พลายศักดิ์สุรินทร์” การกิจข้ามแดน “แต่พระเขี้ยวแก้ว”. สืบค้นเมื่อ 22 มกราคม 2567. จาก <https://www.thaipbs.or.th/news/content/329229>

ปาริชาติ โชคเกิด. (15 สิงหาคม 2565). ตระกูลเดียว ล่มสลายทั้งประเทศ : ถอดบทเรียน “ราชปักษา” บริหารประเทศอย่างไรให้ล้มเหลวได้ขนาดนี้. สืบค้นเมื่อ 16 มกราคม 2567. จาก <https://brandinside.asia/the-reason-why-sri-lanka-fail-under-rajapaksa-dynasty/>

ราชกิจจานุเบกษา. (2562). ระเบียบกระทรวงพาณิชย์ ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข ในการอนุญาตให้ส่งช้างออกไปนอกราชอาณาจักร พ.ศ. 2562 เล่ม 136 ตอนพิเศษ 100. ลงวันที่ 23 เมษายน 2562.

ปิ่น บุตรี. (1 กรกฎาคม 2566). ย้อนรอย “พลายศักดิ์สุรินทร์” ช้างประวัติศาสตร์โลก กว่า 20 ปี จากศรีลังกากลับคืนสู่บ้านเกิดเมืองไทย. สืบค้นเมื่อ 14 มกราคม 2567. จาก <https://mgronline.com/travel/detail/9660000059720>

ผู้จัดการออนไลน์. (3 กรกฎาคม 2566). “หนูนานา” สยบดราม่า “พลายศักดิ์สุรินทร์” กลับบ้าน แจงบริจาคสีทอง 2.8 ตัน ทาองค์พระไม้ไขทอง. สืบค้นเมื่อ 16 กุมภาพันธ์ 2567. จาก <https://mgronline.com/politics/detail/9660000060201>

ผู้จัดการออนไลน์. (12 กรกฎาคม 2566). อีกมุมช้างทูตชีวิตทรมาณ วอนอย่าปล่อย “พลายศักดิ์สุรินทร์” กลับไป. สืบค้นเมื่อ 6 กุมภาพันธ์ 2567. จาก <https://mgronline.com/live/detail/9660000063226>

พีพีทีวี. (3 กรกฎาคม 2566). อัปเดต! สัตวแพทย์เผย 3 อาการป่วย “พลายศักดิ์สุรินทร์”. สืบค้นเมื่อ 6 กุมภาพันธ์ 2567. จาก <https://www.pptvhd36.com/news/%E0%B8%AA%E0%B8%B1%E0%B8%87%E0%B8%84%E0%B8%A1/200167>

พีพีทีวี. (27 ธันวาคม 2566). ขาวดังข้ามปี 2566 : การกิจประวัติศาสตร์ “พลายศักดิ์

สุรินทร์” กลับแผ่นดินเกิด. สืบค้นเมื่อ 6 กุมภาพันธ์ 2567. จาก <https://www.pptvhd36.com/news/%E0%B8%AA%E0%B8%B1%E0%B8%87%E0%B8%84%E0%B8%A1/213348>

สถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงโคลัมโบ. (30 พฤศจิกายน 2565). **ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม : ความร่วมมือด้านวัฒนธรรม**. สืบค้นเมื่อ 18 กุมภาพันธ์ 2567. จาก [https://colombo.thaiembassy.org/th/page/27691-factsheet-\(%E0%B8%A8%E0%B8%A3%E0%B8%B5%E0%B8%A5%E0%B8%B1%E0%B8%87%E0%B8%81%E0%B8%B2\)?menu=5d7d051f15e39c0cf80062b8](https://colombo.thaiembassy.org/th/page/27691-factsheet-(%E0%B8%A8%E0%B8%A3%E0%B8%B5%E0%B8%A5%E0%B8%B1%E0%B8%87%E0%B8%81%E0%B8%B2)?menu=5d7d051f15e39c0cf80062b8)

อับดุลไทยบู. (20 ตุลาคม 2564). **Soft Power กับ 4 เรื่องราวการทูต ที่คุณอาจไม่เคยรู้มาก่อน**. สืบค้นเมื่อ 14 มกราคม 2567. จาก <https://www.youtube.com/watch?v=lq9x7K7ePZc&t=4s>

อาร์วายที9. (3 กุมภาพันธ์ 2563). **ไทย-ศรีลังกา พร้อมกระชับความร่วมมือระหว่างกันทั้งในระดับทวิภาคีและพหุภาคี**. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2567. จาก <https://www.ryt9.com/s/govh/3091383>

SRI LANKA's News Source. (July 11 2023). **Muthu Raja: Thai elephant's recovery promising despite tumour diagnosis**. Retrieved January 6, 2024 from <https://www.adaderana.lk/news/91890/muthu-raja-thai-elephants-recovery-promising-despite-tumour-diagnosis>

The Sunday Times. (July 9 2023). **If peraheras must have elephants, more the reason see they're well**. Retrieved January 6, 2024 from <https://www.sundaytimes.lk/230709/columns/if-pereheras-must-have-elephants-more-the-reason-to-see-theyre-well-524856.html>